

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет економічних наук
Кафедра економічної теорії

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему: **«СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ
ЗВ'ЯЗКІВ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ВІЙСЬКОВОГО
ПРОТИСТОЯННЯ З РФ»**

Виконала: студентка 4-го року
навчання,

Спеціальність:
051 «Економіка»

Гриневич Софія Геннадіївна

Керівник:

Мірошниченко В. В.,

кандидат економічних наук, доцент

Рецензент: Шевченко О. О.

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«____» _____ 20____ р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні аспекти формування зовнішньоекономічних зв'язків	6
1.1. Сутність зовнішньоекономічних зв'язків.....	6
1.2 Історичний досвід адаптації регіонів до війни.....	11
Висновки до розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2. Актуальні проблеми формування зовнішньоекономічних зв'язків..	22
2.1. Специфіка зовнішньоекономічних зв'язків до повномасштабного вторгнення рф.....	22
2.2 Вплив військового протистояння з рф на зовнішню торгівлю	30
2.3 Функціонування зовнішньоекономічних зв'язків у регіонах України.....	34
Висновки до розділу 2.....	38
РОЗДІЛ 3. Напрямки вирішення проблем функціонування зовнішньоекономічних зв'язків	40
3.1 Стратегії відновлення в регіонах України	40
3.2 Перспективи розвитку регіонів в умовах війни	45
Висновки до розділу 3.....	48
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТКИ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми. Зі зростанням глобалізаційних процесів зовнішньоекономічні зв'язки набувають особливої ваги в розвитку цілих держав і їхніх регіонів. Особливо актуальним це стає в умовах політичних та військових криз, як-от повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну. Це не лише суттєво впливає на безпекову ситуацію в регіонах, але й радикально змінює економічний ландшафт, створюючи нові виклики та можливості для зовнішньоекономічної діяльності.

Україна – це країна зі значним рівнем залучення в світову економіку, держава є провідним постачальником деяких товарних груп на міжнародні ринки. Також політичний курс України передбачає подальшу інтеграцію в ЄС, що означатиме ще масштабнішу зовнішньоекономічну орієнтацію областей. Тому ключовим викликом є розуміння специфіки формування та реалізації зовнішньоекономічних зв'язків українських областей в умовах війни. Це дозволить виявити ключові проблеми та визначити ефективні шляхи підтримки та розвитку регіональної економіки в надзвичайних умовах.

Оскільки вплив російсько-української війни є досить актуальною темою в сучасній економічній науці, багато **дослідників приділяють увагу** цій тематиці в своїх доробках: Ю. Городніченко, М. О. Карп'як, Н. М. Попадинець, Ю. Бажал, С. D. Маккінон, Д. Шнейдер А. І. Мокій, О. Вербова, В. Небрат, Б. Ведер ді Мауро, С. Таран, Мірченко О. О., Санду В. М., Ситник Н. С., Войтко С. В. та інші.

Об'єкт дослідження - зовнішньоекономічні зв'язки України та її регіонів в умовах російської агресії.

Предмет дослідження - вплив на зовнішньоекономічну діяльність регіонів України та проблеми, що виникли внаслідок повномасштабного вторгнення.

Метою роботи є узагальнення специфіки формування зовнішньоекономічних зв'язків на регіональному рівні України під час війни з РФ, окреслення основних проблем та визначення напрямів підтримки й розвитку регіонів, аналіз зовнішньоекономічних відносин України у розрізі їх товарної та регіональної структури, включно зі впливом повномасштабного вторгнення від 24 лютого 2022 року.

Було поставлено наступні **завдання**:

- розкрити теоретичну сутність зовнішньоекономічних зв'язків регіонів України;
- розглянути досвід країн світу у підтримці й формуванні зовнішньоекономічних зв'язків під час та після воєнних дій;
- проаналізувати основні кількісні та якісні показники зовнішньоекономічної діяльності на національному та регіональному рівнях;
- порівняти показники до і під час повномасштабного воєнного вторгнення;
- визначити основні проблеми в реалізації зовнішньоекономічних зв'язків регіонів в умовах війни;
- окреслити основні напрями покращення залучення регіонів України в зовнішньоекономічну діяльність;

Методи дослідження, які було використано в процесі аналізу та обробки даних: системний, статистичний, історичний метод, порівняльний аналіз, розрахунково-аналітичний.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі зовнішньоекономічних зв'язків та розробці рекомендацій щодо регіонального розвитку України з урахуванням нових умов в контексті повномасштабної війни.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у можливості їх застосуванні під час розробки регіональної економічної політики для подальшої реалізації зовнішньоекономічних зв'язків в умовах воєнного протистояння з рф

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділи з підрозділами, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1. Теоретичні аспекти формування зовнішньоекономічних зв'язків

1.1. Сутність зовнішньоекономічних зв'язків

Зовнішньоекономічні зв'язки істотно впливають на економічний стан кожної країни світу. Цей фактор має вирішальне значення для України та її регіонів, оскільки зовнішня торгівля залишається основним джерелом валютних ресурсів, необхідних для придбання імпорту і модернізації та структурної перебудови виробництва, в умовах постійного скорочення внутрішнього попиту на промислову продукцію.

У науковій літературі зовнішньоекономічні зв'язки – це система міжнародної співпраці між державами та їхніми суб'єктами господарювання. Зовнішньоекономічні зв'язки класифікуються за напрямом товарного потоку (експортні, імпортні, транзитні), а також за структурою (зовнішньоторгівельні, виробничі, фінансові, інвестиційні) (див. Додаток А).

Зовнішньоекономічні зв'язки реалізуються в різних формах: зовнішня торгівля товарами та послугами, спільне підприємництво як за кордоном так і на території України, міжнародне співробітництво в науці, культурі, охороні здоров'я, кооперації, залучення іноземних працівників, продажу й користуванням патентами, ліцензіями і технологіями, функціонування вільних економічних зон, співробітництво в інвестиційній та фінансовій сферах, міжнародний туризм, діяльність міжнародних об'єднань та організацій. [12, с. 70; 13; 14, с. 49, 19, с. 7]

Регулятори впливають на формування та здійснення зовнішньоекономічних зв'язків і спрямовують їх на створення ефективної політико-економічної системи, яка захищає інтереси держави. Процесом реалізації зовнішньоекономічних зв'язків на рівні виробничих структур є зовнішньоекономічна діяльність. [17, с.18-20]

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначає, що “зовнішньоекономічна діяльність включає діяльність як суб'єктів господарської діяльності України, так і іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також

державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, і побудована на взаємовідносинах між ними як на території України, так і за її межами». [15]

У Господарському кодексі є інше трактування зовнішньоекономічної діяльності, яке визначається як «господарська діяльність суб'єктів господарювання, яка у процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та/або робочою силою». [16]

Рис 1.1 – Органи державного регулювання ЗЕД в Україні

Джерело: складено автором на основі [18, с. 50-51].

До суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності належать: фізичні та юридичні особи, їхні об'єднання, структурні одиниці суб'єктів господарської діяльності, а також інші суб'єкти господарської діяльності. Усі ці компоненти можна об'єднати в структуру рівнів:

- мікрорівень — це рівень індивідуальних суб'єктів, тобто фізичних осіб, підприємств, фірми та організації;
- мезорівень охоплює різні регіональні та національні галузеві об'єднання (наприклад, міністерства, Торгово-промислова палата).
- макрорівень — національний рівень, тобто вищої державної влади: парламенту та уряду країни;
- метарівень — кооперація керівних органів на етапі створення інтеграційних об'єднань;
- мегарівень — це рівень міжнародних організацій, таких як СОТ (Світова організація торгівлі), ГАТТ (Генеральна угода з торгівлі і тарифів) і Міжнародна торгова палата. [18, с. 49]

Що ж до теоретичного підґрунтя для визначення поняття регіону, у науковій економічній літературі розглядається 2 підходи: територіально-географічний і соціо-економічний. Згідно з територіально-географічним підходом, регіон - це територія із характеристиками, обумовленими територіальною спільністю, яка була законодавчо встановлена на рівні нижче загальнодержавного. Відповідно до другого підходу, регіон — це система, перш за все, соціальних та економічних відносин і економічних чинників та їх впливу на територіальні процеси, а не навпаки. Регіон - виступає соціальною конструкцією із набором спільних рис, у яких територія лише один із різноманіття рис. [21, с. 13, 22]

Згідно з Законом України «Про засади державної регіональної політики», регіони — це області України, АР Крим, міста Київ та Севастополь. Водночас, нормативний акт подає розподіл регіонів на макрорегіон і мікрорегіон:

- макрорегіон - це “декілька регіонів чи їх частини, об'єднані за спільними ознаками, яким притаманні спільні проблеми розвитку, у межах яких реалізуються спеціальні для цієї території програми регіонального розвитку”;

- мікрорегіон - “частина регіону, що характеризується територіальною цілісністю та особливостями розвитку, у межах якої реалізуються спеціальні для цієї території проекти регіонального розвитку”; [20]

Таблиця 1.1

Окремі визначення регіону в науковій літературі

Автори	Визначення поняття “регіон”
П. Бубенко	«Уявлення про регіон, виникає тоді, коли на деякій території створюються і реалізуються програми будь-якої конкретної діяльності (чи комплексу видів діяльності): господарської, культурної, освітньої, військової й ін., що має метою формування будь-яких специфічних характеристик життя на цій території. І тоді регіон визначається як територія, на якій розгорнута відповідна програма, що перетворить один чи кілька аспектів (факторів) життєдіяльності цієї території» [23, с. 26-27]
В. Бильчак і В. Захаров	«це соціально-економічна просторова цілісність, що характеризується структурою виробництва всіх форм власності, концентрацією населення, робочих місць, духовного життя людини з розрахунку на одиницю простору і

	часу, має місцеві органи управління своєю територією» [22]
С. Романюк	«найбільшу адміністративно-територіальну одиницю субнаціонального рівня, яка має виборну владу, юридичну незалежність та власний бюджет» [24, с. 3]

Джерело: складено автором на основі [22; 23, с. 26-27; 24, с. 3].

Отже, підсумовуючи викладене, зазначимо, що зовнішньоекономічні зв'язки – це система форм і методів здійснення економічних відносин між різними країнами. Ці зв'язки реалізуються шляхом зовнішньоекономічної діяльності на 5 рівнях. Зовнішньоекономічні зв'язки утворюються, коли ресурси різних типів рухаються між державами та економічними суб'єктами інших держав,

Проаналізувавши літературні джерела, можна узагальнити, що поняття «регіон» може трактуватися з урахуванням різних факторів: з одного боку, йдеться про частину територіальної, культурної та політичної спільності, з другого – спільність економічних та структурних ознак. Основною ознакою є територіальна цілісність, одиниця або об'єднання, що характеризується: структурою економіки, розвинутими зв'язками всередині регіону, концентрацією населення, інфраструктурою, місцевими органами адміністративного управління тощо.

Тож повне трактування категорії «регіон» зумовлюється тим, що вона може мати географічну, економічну, адміністративно-територіальну, екологічну, історико-етнографічну, соціологічну природу. Тому з погляду економіки, регіони є не тільки субсистемами національної економіки, а й відносно автономною її частиною.

1.2 Історичний досвід адаптації регіонів до війни

Історія свідчить, що військові конфлікти мають глибокий вплив на економічне життя регіонів, а їхні наслідки часто розгортаються на багато років після завершення бойових дій. Варто наголосити, що процеси відновлення інтеграції в зовнішню торгівлю під час і після воєнних конфліктів не можуть розглядатися ізольовано від загальних заходів економічної політики, оскільки взаємодія з міжнародними ринками тісно пов'язана з внутрішніми економічними процесами та стабільністю. Тому регуляція зовнішньоекономічних зв'язків має бути інтегрована з макроекономічними стратегіями, фіскальною та монетарною політикою, реформами на ринку праці та іншими заходами для забезпечення комплексного підходу до економічного відновлення та зростання. Такий системний підхід необхідно застосовувати також під час аналізу міжнародного досвіду боротьби з негативними вислідами війни для національних економік.

Один із ключових історичних періодів, що важливий для нашого дослідження, а також класичний приклад із яким у першу чергу дослідники й політики почали порівнювати процес відбудови України у 2022 році, план Маршалла під час відновлення Західної Європи після Другої світової війни. У другій половині XX століття європейські країни зіткнулися з різними негативними наслідками, такими як скорочення національного виробництва, нестача продовольства, сировини, споживчих і промислових товарів, дестабілізація платіжних систем та фінансових відносин, руйнування інфраструктури, висока інфляція, а також втрата конкурентоспроможності на світовому ринку. Весь континент став залежним не лише від імпорту, який зріс у чотири рази порівняно з довоєнним періодом, але й від фінансової підтримки зі Сполучених Штатів. Повоєнний рівень європейського виробництва становив лише 46% виробництва Америки. [1, с.179] Більшістю успішних зараз держав Європи розвиток зовнішньоекономічних зв'язків був поставлений у пріоритет задля подолання тотальної імпортозалежності й низьких

доходів населення. Економічна стабілізація досягалася в першу чергу заходами налагодження державно-приватного партнерства, виробничого субсидування, пільгового оподаткування, прямого фінансування підприємництва, а також стимулювання іноземного інвестування. В рамках Плану Маршалла (програма відновлення європейської економіки за адмініструванням США), урядом Америки було виділено майже 2% ВВП держави на надання пільгового кредитування європейським урядам і прямих вкладень капіталу в промислові підприємства. [1, с.180]

На початкових етапах повоєнної відбудови зовнішньоторговельна політика урядів Великобританії, Франції, Бельгії та інших європейських країн була орієнтована на встановлення активних торгових зв'язків з США, а також частково з Канадою, Австралією, Новою Зеландією та країнами Південної Америки з метою подолання дефіциту товарів після війни. Оплата імпорту в основному здійснювалася за рахунок прямої фінансової допомоги від США та Світового банку у вигляді кредитів, а також допомоги в рамках плану Маршалла. Ця ситуація частково нагадує поточну в Україні, де спад у національному виробництві компенсується зростанням імпорту, що призводить до дефіциту платіжного балансу, який покривається міжнародною фінансовою допомогою. У міру відновлення виробництва економічна політика західноєвропейських урядів змінювалася в бік поміркованого протекціонізму та обмеження імпорту, спрямованого на розвиток регіональних торгових зв'язків. Було запроваджено експортне кредитування та субсидування, а девальвація європейських валют відносно долара створювала тиск на імпортні товари і збільшували стимули для вивезення товарів із Західної Європи. Ще одною підвалиною реінтеграції європейських держав в зовнішньоекономічні зв'язки було активне відновлення пошкодженої інфраструктури.

У рамках цього дослідження особливо цікавим є історичний досвід Німеччини під час Корейської війни (1950-1953 рр.). Разом із ендогенними чинниками визначний вплив для стрімкого зростання Німеччини зіграло підвищення попиту на військову продукцію від провідних країн (США, Великої Британії, Франції), сировину та промислові продукти для якої постачала саме Німеччина. Це відіграло позитивну роль у нарощенні зовнішньоторговельної активності країни та стрімкій інтеграції в міжнародні торговельні структури. Зокрема, уже у 1960 р. Німеччина була другим експортером світу з показником 10,2%. [8, с.237] Важливим аспектом у підтримці європейських виробництв була пріоритизація окремих галузей. Інвестиції були розподілені між сільськогосподарським комплексом (лише у випадку Франції), сектором транспорту, будівництвом, обробною промисловістю та енергетичним комплексом. [1, с.189] Більшість західноєвропейських держав вдавалися до імпорту високотехнологічної продукції та дефіцитні фактори виробництва з металургійної, енергетичної та хімічної галузей. Таким чином, за 6 років відбудови вдалося закласти власну успішну промисловість, що потім почала забезпечувати національні виробництва внутрішніми ресурсами і товарна структура міжнародної торгівлі оздоровилася, країни Європи позбулися імпоротної залежності. [1, с.190]

Отже, головними чинниками відновлення країн Західної Європи, формування цілісних виробничих ланцюгів доданої вартості, та повернення в продуктивну реалізацію зовнішньоекономічних зв'язків після Другої світової війни були:

- посилення ролі держави для індикативного планування, програмування економіки (у Франції та Британії)
- державна підтримка національного виробництва пріоритетних галузей (Німеччина)
- ефективна зовнішньоторговельна політика щодо товарної та географічної структури торгівлі, а також митно-тарифного регулювання

- активізація інтеграційних процесів
- належне нормативно-правове регулювання та створення рамкових умов розвитку підприємництва та конкуренції
- захист приватної власності
- регулювання грошово-кредитної системи

Проте історичне підґрунтя економічної відбудови після Другої світової війни має багато відмінностей від сучасної війни в Україні. Варто зазначити, що надскладним завданням також постає, окрім розробки дієвих механізмів адаптації та поживлення економічної активності в регіонах безпосередньо в умовах воєнних дій. Через це, на нашу думку, доречним буде дослідити історичний досвід Ізраїлю. Паралелі між Ізраїлем та Україною у 2022-2023 роках можуть бути проведені через схожі виклики через економічні та соціальні потрясіння, пов'язані з війною та масовою міграцією. Перший період економічного росту Ізраїлю після здобуття незалежності характеризувався зусиллями щодо відновлення після арабо-ізраїльського конфлікту, адаптації до масового припливу мігрантів, потребу вирішення диспропорції між обмеженою виробничою базою та зростанням споживання. Відтак, протягом 1948–1955 років, уряд застосував комплекс жорстких адміністративних заходів для стабілізації, включаючи:

- раціонування ресурсів та контроль цін
- розвиток державного та профспілково-кооперативного секторів
- масові інвестиції у розширення основного капіталу
- субсидії для приватного сектору для створення нових робочих місць
- протекціоністські заходи з метою імпортозаміщення

Для подолання хронічної нестачі продовольства була запроваджена програма створення сільськогосподарських поселень у слабо заселених регіонах. Вона

передбачала чотирирічний план самозабезпечення Ізраїлю агропродукцією. [1, с. 200]

За перші десять років незалежності, країна вже виробляла достатньо для власного споживання сільськогосподарську продукцію. [28, с. 547]

Для вирішення кризи платіжного балансу, Ізраїль у 1949–1950 роках впровадив політику жорсткої економії. Це включало суворе нормування продовольства, одягу та споживчих товарів з фіксованими цінами та державний контроль над витратами та зарплатами, що зупинило інфляцію, але спричинило появу чорного ринку, зниження рівня життя та протести [1, с. 201]. У 1952 уряд змінив курс на "нову економічну політику", припинивши кредитну експансію, що спричиняла інфляцію, провівши вибіркову девальвацію. Важливим було зростання іноземних інвестицій та залучення допомоги, особливо з США, що сприяло національній безпеці, підвищенню рівня життя репатріантів, розвитку освіти та збереженню природних ресурсів. [1, с. 201-202].

Другим потужним джерелом фінансування держави Ізраїль стала благодійна допомога діаспори, що за 1949–1961 рр. становила більше, ніж 750 млн доларів. Для цільового спрямування коштів в економіку була створена міжміністерська корпорація «Шилумім», що розподіляла 25% усіх видатків в пріоритетні галузі.

З часу проголошення незалежності до 1953 року темп зростання ВВП коливався між 1,9% і 29,7%. Спостерігалось збільшення виробничого обсягу та покращення платіжного балансу. У 1954 році заснування Банку Ізраїлю суттєво підсилило фінансову систему країни, допомогло стримувати інфляцію на рівні 7% на рік. Відбувалися позитивні зрушення у сферах освіти, охорони здоров'я та культури; впроваджувались стандарти трудового законодавства та соціальне страхування. Середній дохід домогосподарств серед міських мешканців з 1951 по 1957 рік зріс на 252%. [28, с. 572].

Упродовж наступних 1955–1975 рр., економіка Ізраїлю розвивалася в умовах перманентної військової напруги та нестачі власних ресурсів, що компенсувалося

стратегією екстенсивного розвитку. Запроваджувалися такі заходи державної політики:

- централізований розподіл коштів для розширення попиту через систему субсидій, пільгових кредитів, прямого державного інвестування за рахунок зарубіжної допомоги;
- стимулювання підприємницької ініціативи;
- регулювання інвестиційного процесу;
- комбінація адміністративних та економічних заходів для контролю інфляції та платіжним балансом [1, с. 203]

У цей період Ізраїль відзначився інтенсивною індустріалізацією. Це значно збільшило ефективність виробничих ресурсів, де близько 40% приросту ВВП країни було забезпечено за рахунок зростання продуктивності праці. [29, с. 18] Урядова промислова стратегія була зосереджена на трьох ключових напрямках:

1. розвиток національного виробництва сировини
2. започаткування галузей обробної промисловості, спрямованих на імпортозаміщення, з акцентом на використанні місцевих ресурсів
3. зосередження уваги на трудомістких виробництвах, які використовують імпорتنу сировину [1, с. 205]

Структура експорту Ізраїлю еволюціонує, зменшуючи частку традиційних товарів, таких як фрукти, тканини, та мінеральні добрива, на користь наукомісткої продукції, включаючи електроніку, фармацевтичні препарати, медичне обладнання. Розвиток морського та повітряного флоту сприяв зростанню експорту транспортних і туристичних послуг. В результаті, загальний експорт Ізраїлю у 1967 році склав 1 млрд доларів. [29, с. 268-270] Ключовим драйвером швидкого економічного розвитку Ізраїлю у цей час стало значне нарощування військових витрат, особливо після

Шестиденної війни 1967 року, коли країна активізувала зусилля з самозабезпечення військовою продукцією та модернізацією армії. Це сприяло розвитку національної військової промисловості, збільшенню замовлень для різних секторів економіки, включаючи автомобілебудування, виробництво одягу, медичних препаратів та продуктів. [30, с. 154] Військові дослідження, також стимулювали прогрес у точному машинобудуванні, електроніці та обробці металів. Вже у 1968 році, на фоні зростання імпорту, країна відзначила більш значне збільшення валютних резервів на 75%, виробництво зросло на 10%, експорт на 17%, а інвестиції на 25%. [29, с. 364] Протягом двадцяти років, з середини 1950-х до середини 1970-х, застосування державної стратегії екстенсивного розвитку, призвело до швидкого зростання економіки. ВВП зростав у середньому на 10,5% щорічно, за виключенням кризових 1966–1967 років, рівень безробіття зменшився з 11,5% у 1953 році до 3,5% у 1961 році. Дохід на душу населення у порівнянні з США збільшився з 25% у 1950 році до 60% у 1970 році. [30, с. 152]

Окрім позитивних результатів, екстенсивна економічна стратегія мала комплекс негативних наслідків, включаючи:

- низьку продуктивність захищених галузей, залежних від державного фінансування
- зниження стимулів до праці
- зростання дефіцитів торгового та платіжного балансів через збільшення державних витрат, фінансованих із-за кордону.

Надмірний контроль над економікою сповільнив її розвиток, а зниження імміграції та енергетична криза 1970-х років призвели до «втраченого десятиліття» в Ізраїлі. [1, с. 205] У 1985 році уряд запровадив Програму стабілізації економіки, націлену на зменшення державного втручання в економіку, оборонних витрат,

приватизацію, обмеження монополії, деномінацію і девальвацію шекеля, перехід до інтенсивного економічного розвитку, створення сприятливої екосистеми для інновацій, дерегуляцію національного ринку капіталів, та значне скорочення бюджетного та зовнішньоторгового дефіцитів. Ця програма стала основою для стратегії, яка спричинила «економічне диво» Ізраїлю. [1, с. 206] Було прийнято Закон про заохочення промислових НДДКР. Цей період також відзначався створенням венчурних фондів, які змогли стати новим способом залучення до сектора високих технологій додаткового капіталу, стимулом для підприємницької активності і платформою для співпраці промислових компаній із академічними інститутами. [30, с. 166]. Врешті-решт, з 1990 по 1994 рік Ізраїль зазнав 29% зростання реального ВВП, змін у структурі економіки та експорту з переважання цитрусових і бавовняних тканин до оптики, електроніки, комп'ютерів, медичного обладнання й програмного забезпечення, зниження інфляції з 445% у 1984 до 16–20% у кінці 1980-х, досягнення позитивного платіжного балансу, скорочення дефіциту держбюджету до 1% ВВП та підвищення довіри до національної валюти [1, с. 209].

Отже, досвід повоєнного Ізраїлю демонструє становлення потужного регіону від знищеного господарства до стабільної індустріальної економіки зі значними експортними обсягами, а згодом і до ліберальної інноваційної системи, що конкурує з виробниками високотехнологічної продукції глобально. Державне керівництво досягло видатних результатів за допомогою ефективного використання фінансової допомоги для інвестицій в пріоритетні сектори, державній підтримці, чіткій спеціалізації економіки, ефективній роботі державних інституцій, раціональному плануванню економіки в кризові періоди.

Шляхом порівняння та узагальнення політики постраждалих від воєнних конфліктів держав можна помітити схожість та поетапність у відновленні економіки та встановленні сильних зовнішньоторговельних позицій. (Додаток В)

Як європейські країни так і Ізраїль вдавалися до:

- посилення регуляторної функції держави в економіці тим чи іншим шляхом
- вимушеної залученості в імпорتنі відносини з США для подолання дефіциту товарів
- централізоване та пріоритетне інвестування в галузі виробництва базових товарів
- жорстке регулювання цін та грошово-кредитної системи

Після первинного встановлення економічної стабільності в режимі “ручного керування” господарською системою, слідував етап екстенсивного економічного розвитку, де досліджуваним країнам вдалося акумулювати фінансові ресурси для подальшого розвитку шляхом посилення національного виробництва, зменшення конкуренції шляхом протекціоністської політики та обмеження іноземних виробників, відкриття нових ринків збуту, підтримку відносно слабкого валютного курсу та експортних галузей, а також спрямування значних інвестицій в транспортний сектор. Лише після успішних результатів економічних перетворень екстенсивного етапу розвитку, Ізраїлю та західноєвропейським країнам вдалося реалізувати перехід до ліберальної економічної системи, орієнтованої на високотехнологічну спеціалізацію.

Попри успішну реалізацію стратегій відбудови європейськими країнами та державою Ізраїль після військових конфліктів у XX ст. гостро стоїть питання про можливість імплементації аналогічних рішень в умовах сучасної української економіки. По-перше, відновлення виробництва та реінтеграція регіонів України в зовнішню торгівлю повинна відбуватися в умовах ведення активних бойових дій на прикордонних і прифронтових територіях та періодичних обстрілів економічних центрів, що зовсім відрізняється від мирного стану після завершення Другої світової та введення загальноєвропейських заходів, передбачених планом Маршалла. По-

друге, Західна Європа і до Другої світової війни мала високорозвинену індустріальну економіку та ефективні інституції, на відміну від України, де економічні диспропорції та переважна неефективність державного управління тягнуться з часів здобуття незалежності. Це створює додаткові перешкоди для потенційної імплементації рішень щодо зовнішньоекономічних відносин України. По-третє, Україна є великою державою, що унеможливорює швидкі зміни економічної стратегії та кратно збільшує терміни впровадження будь-яких правових норм в дію, на відміну від Ізраїлю. Адже станом на 1980 рік, населення близькосхідної країни становило лише 3,88 млн. осіб, що майже в 10 разів менше за населення України. [32] З іншого боку, ці відмінності дозволяють розглядати досвід Ізраїлю для аналізу та запозичення практик відновлення, формування сукупності конкурентних переваг та стрімкого розвитку регіону в контексті розробки регіональної економічної політики.

Висновки до розділу 1

Отже, зовнішньоекономічні зв'язки представляють собою комплексну систему взаємодій і методів обміну між країнами, реалізовану через зовнішньоекономічну діяльність на п'яти різних рівнях. Такі відносини формуються за умови переміщення ресурсів різного типу між національними та міжнародними економічними агентами. Огляд наукових ресурсів дозволяє узагальнити, що концепція «регіону» має багатогранне значення, охоплюючи територіальну, культурну, політичну та економічну цілісність. Визначальною характеристикою є територіальна інтегрованість, що включає економічну структуру, внутрішні зв'язки, демографічну концентрацію, інфраструктурні особливості та місцеві органи адміністративного управління. Тому регіони є не просто підрозділами національної економіки, а й відносно самостійними її підсистемами.

Після дослідження досвіду Франції, Британії і Німеччини після Другої світової війни, зокрема за планом Маршалла, стає зрозуміло, що безпосереднє застосування цього досвіду до сучасної ситуації в Україні, має певні обмеження. У період

післявоєнної відбудови Європи ключовими були значні фінансові інвестиції з боку США, акцент на відновленні національного виробництва, державно-приватне партнерство, пряме субсидування та стимулювання іноземних інвестицій. В той же час, для України важливим є урахування власних особливостей, таких як поточний стан війни, необхідність адаптації під сучасні глобальні виклики, залучення міжнародної підтримки, не лише фінансової, а й технічної, та врахування потреби в трансформації власної економіки з акцентом на технологічне оновлення та інтеграцію в глобальні ринки.

Що ж до успішного використання підходів Ізраїлю в Україні, то вони повинні, перш за все, розглядатися як підґрунтя для розробки регіональної економічної політики, а не модель для прямого наслідування на рівні всієї держави. Ізраїльський підхід, заснований на комплексних адміністративних заходах для стабілізації економіки, створенні ефективних ринкових стимулів для розбудови промисловості та технологічних галузей, масові інвестиції та поміркований протекціонізм в зовнішній торгівлі, демонструє важливість адаптивної економічної політики та раціональної імплементації стратегії розвитку держави. Також в умовах міграції населення варто було б звернути увагу на ізраїльський досвід забезпечення базових потреб населення та працевлаштування. Стратегія українського відновлення повинна бути поетапно реалізована відповідно до логічної послідовності, якою слідували досліджені країни, що , а саме етап кризового управління розладнаної економіки, етап відновлення високих темпів екстенсивного зростання, етап переходу до технологічної реструктуризації та інноваційної економіки. Також національна політика відновлення повинна бути адаптована під окремі регіони, виходячи з поточного стану руйнувань, економічної активності, населення та перспектив розвитку в контексті загальнонаціональної економічної стратегії.

РОЗДІЛ 2. Актуальні проблеми формування зовнішньоекономічних зв'язків

2.1. Специфіка зовнішньоекономічних зв'язків до повномасштабного вторгнення рф

Україна вже 10 років страждає від вторгнення російської федерації. Від початку війни, національна економіка пережила кілька великих шоків, що позначилися не лише на внутрішній економічній активності, а й на структурних особливостях зовнішньоекономічних зв'язків. Втім, враховуючи фактично пройдену адаптацію економіки до кризових явищ 2014-2015 років і 2020 року, що підтверджується найвищим доларовим ВВП за всю історію незалежності України, зафіксованим у 2021 році, ми вважаємо доцільним у цьому розділі детальніше розглянути специфіку зовнішньоекономічних зв'язків саме станом на 2021 рік.

Україна – це мала відкрита економіка із загалом сприятливим торговельним режимом. Коефіцієнт залежності держави від міжнародної торгівлі в 2021 році складав 41,3%, що свідчить про значну відкритість економіки та середню залежність. За останні десять років у зовнішній торгівлі України відбулося декілька фундаментальних змін. Україна тепер є провідним постачальником соняшникової олії і другим постачальником зерна після Сполучених Штатів. Також Україна перетворилася на постачальника ІТ-послуг на глобальний ринок. З іншого боку, країна змогла значно зменшити імпорт енергоносіїв. У той час як економічні зв'язки з росією зменшились до незначних позначок, географічно Україна перетворилася на найбільшого торгового партнера ЄС. [3, с. 131] За даними Всесвітнього економічного форуму 2019 року, за показником відкритості торгівлі Україна знаходилась на 32 місці зі 141 країни світу, що навіть вище місце за Польщу та Болгарію, на рівні з багатьма країнами ЄС. Однак, за піделементами відкритості торгівлі, які включають нетарифні бар'єри, тарифи на зовнішню торгівлю та їхню складність і ефективність перетину митного кордону, Україна потрапила на нижче місце – від 43-го до 91-го. [3, с. 152]

Зокрема, Україна посідає 90-е місце зі 141 за ефективністю перетину митного кордону. Показники сприяння торгівлі ОЕСР (OECD Trade Facilitation Indicators) показують, що Україна відстає від Польщі в дев'яти з одинадцяти індикаторів оцінки процесу проходження кордону. Попри отримання найвищої оцінки за залучення торговельних партнерів, Україна відстає за багатьма показниками, що пов'язані з документальними аспектами зовнішньоекономічної діяльності, а також зі співпрацею з іншими країнами (див. Додаток В). [3, с. 153]

Розглянемо основні показники обсягу зовнішньоекономічних зв'язків 2021 року - обсяги експорту, імпорту, а також прямих іноземних інвестицій (далі ПІІ). Загальний обсяг експорту становив 81,25 млрд. дол. (68,09 млрд. - товари, 13,16 млрд. - послуги). Загальний обсяг імпорту становив 80,4 млрд. дол. (72,8 млрд. - товари, 7,6 млрд. - послуги). При цьому негативне сальдо товарів значно зменшилось з -5,14 млрд. дол. до -4,73 млрд. дол. , порівняно з 2020 роком. А сальдо операцій з послугами залишилось позитивним і становило 5,56 млрд. дол. (у 2020р. - 5,81 млрд. дол.). За показниками на душу населення, Україна займає 178 місце з 220 країн світу за експортом товарів, що становить 1580 доларів на особу, і 129 місце з 220 країн за імпортом товарів, що становить 1710 доларів на особу. [3]

Економіка України характеризується значною залежністю від імпорту, що свідчить про «пастку споживання» та слабку конкурентоспроможність українських товарів на внутрішньому ринку (див. Додаток Г). Прямі іноземні інвестиції прискорили позитивну економічну динаміку та стійкість, і значною мірою фінансували зовнішньоторговельні дефіцити багатьох країн. Тим не менш, поки Україна не є цільовою юрисдикцією для інвестиційного процесу, обсяги надходжень ПІІ не здатні компенсувати негативний баланс рахунку поточних операцій. Оскільки банківська система України недостатньо розвинена, а фондовий ринок усе ще практично не існує, основним джерелом інвестицій для українського бізнесу залишаються власні кошти підприємств. Крім того, частка іноземного капіталу в

капітальних інвестиціях дуже мала, становила 1-3% протягом останніх десяти років. Порівняно з іншими державами, що розвиваються, як Польща та Туреччина, які змогли значно покращити свій приплив ПІІ з початку 1990-х років, приплив ПІІ в Україну був дуже нестабільним і обмеженим. З іншого боку, надходження ПІІ в Україну в 2014–2015 роках були майже нулями або навіть від’ємними. [3, с. 148]

У 2021 році в Україну надійшло 7,32 млрд. дол. США прямих іноземних інвестицій. Таким чином, як серед країн-членів ЄС, так і серед країн-кандидатів Україна має один із найнижчих обсягів ПІІ на душу населення. У 2021 році Україна мала більше ПІІ, ніж Туреччина та Молдова, у розмірі 1400 доларів на особу. Сукупний середній обсяг ПІІ на особу в Польщі становив 7100 доларів, тоді як середнє значення в ЄС становило 25 900 доларів. [3, с. 149]

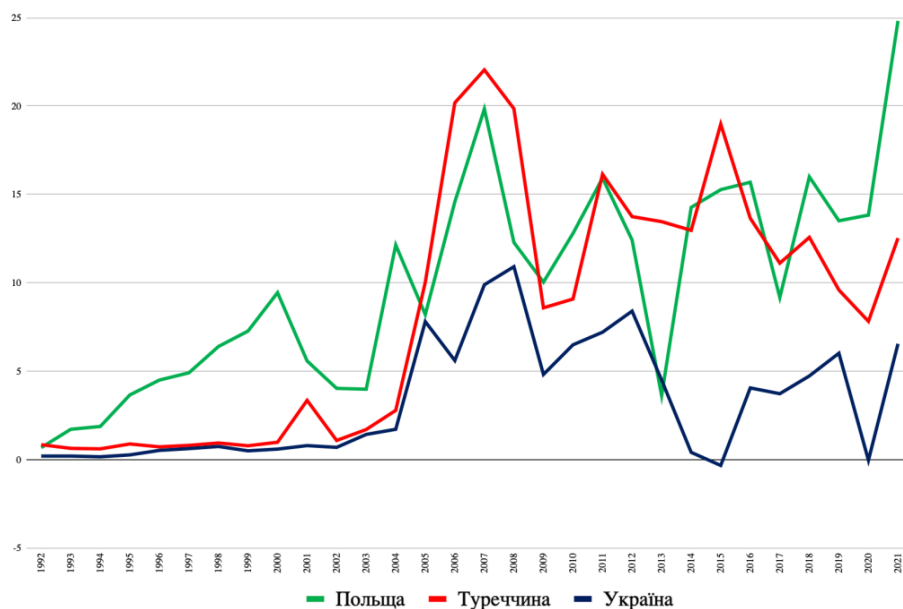

Рис. 1.2 – Приплив ПІІ в Україну, Польщу та Туреччину, млрд. дол.

Джерело: [3, с. 149].

Такі низькі показники спричинені тим, що попри високі позиції в рейтингах за елементами зовнішньоторговельної політики, інвестиційна політика України є

незадовільною. Зокрема, стратегічний дослідницький інститут Heritage Foundation США оцінював свободу торгівлі в Україні з початку 2000-х років як вільну або переважно вільну. Водночас з 2002 року інвестиційна свобода була обмежена. Рівень інвестиційної свободи в Україні покращилася, але все ще обмежена порівняно з 2014 роком. [3, с. 151]

Отже, попри рекордні експортні показники та фактично пройдене відновлення після криз 2014-2015 років і 2020 року, Україна все ще має нездорові тенденції до залежності від імпорту, а також зниження інвестиційного потенціалу. Показники обсягів зовнішньоекономічної діяльності на душу населення ілюструють, що з-поміж країн світу Україна має досить низьку інтенсивність міжнародних торговельних зв'язків, незважаючи на, здавалося б високий рівень залучення в глобальні ринки. Також, численними рейтингами відзначено інституційну неспроможність України в багатьох процесах, що забезпечують регулювання ЗЕД, що є незадовільною оцінкою для державного управління, а також унеможливорює динамічний темп економічного зростання країни.

У 2014 році після підписання Угоди про асоціацію з ЄС почалися реформи у сфері торгівлі, які наблизили українські закони та правила до стандартів ЄС. У результаті такого узгодження нетарифні перешкоди у торгівлі з ЄС зменшилися, а Україна отримала ширший доступ до ринків третіх країн. Відтоді Україна активно продовжувала укладати угоди про вільну торгівлю. Станом на січень 2022 року Україна мала 19 таких угод із 47 країнами, які охоплюють більше половини її товарообігу. [3, с. 132]

Розглянемо географічну структуру експорту товарів в 2021 році: найбільше Україна експортувала товарів до країн ЄС - 39,4% від загального обсягу, Китай - 11,8% експорту, Туреччина - 6,1%, Російська федерація - 5%, Індія - 3,7%, Єгипет - 2,9%, США - 2,4%. Найбільшими імпортерами товарів були: країни ЄС - 39,8%, Китай - 15,1% імпорту, російська федерація - 8,4%, Білорусь - 6,6%, США - 4,6%. Україна

експортувала найбільше послуг в такі країни: Країни ЄС - 34,2%, російська федерація - 14,7%, США - 14,5%, Великобританія - 6,1%, Об'єднані Арабські Емірати - 3,1%, Кіпр - 3%, Туреччина - 1,9%, Ізраїль - 2,8%. Найбільшими імпортерами послуг були: Країни ЄС - 42,6%, Туреччина - 12,3%, США - 10,3%, Великобританія - 7,8%, Кіпр - 4,5%, Китай - 3,9%, російська федерація - 2,3%, Єгипет - 2,2%, ОАЕ - 1,6%. [11, 25]

Товарна структура зовнішньоекономічної діяльності України істотно не змінювалась з кінця 2016 року. Держава залишається сировинною економікою у 2021 році, адже більше 2/3 експортного обсягу - це саме такі товари. Фактичною міжнародною спеціалізацією залишаються чорні метали (20,46% від експорту 2021 року), зернові (18,10%), руди (18,10%), жири й олії (10,33%) (див. Додаток Д). [10]

Судячи зі структури імпорту, найкритичнішою проблемою економіки є нестача енергоносіїв власного виробництва [10]. Ситуація також ускладнюється відновленням рівнів виробництва і підвищенням цін внаслідок виходу з пандемічної кризи 2020 року. Ця товарна група є найбільшою за вартістю ввезених товарів і займає 20,38%, наступна група - машини, котли та ядерні реактори (10,29%), далі йдуть засоби наземного транспорту (8,35%), пластмаси та полімери (4,90%). Перелічені категорії складають у сумі більше 50% імпорту України в 2021 році. (див. Додаток Д).

Отже, з 2014 року Україна почала більше орієнтуватися на ринок ЄС в своїй зовнішньоекономічній діяльності. Країни ЄС є найбільш значущими торговельними партнерами України. Китай, США, Туреччина, та Великобританія також відіграють значну роль. Попри неприпустимість економічних відносин з агресором, РФ і її союзна держава Білорусь станом на 2021 рік продовжують займати велику частку товарного імпорту України, а також купляти українські послуги. Продовжує викликати занепокоєння товарна структура зовнішньої торгівлі України, адже держава через низку причин не може побудувати потужний промисловий комплекс, натомість будучи постачальником сировини, приймає на себе всі природні, екологічні ризики і майже не створює доданої вартості. Україна залишається на провідних позиціях за

експортом сировини для продуктів харчування, а також чорних металів. Натомість держава дуже залежна від ввезення енергоносіїв та імпортує товари з вищою технологічною складністю: автомобілі, обчислювальну техніку, прилади і продукцію хімічної галузі.

Проаналізувавши статистику, можна зробити висновок про темпи зростання та приросту зовнішньоекономічної діяльності. Починаючи з 2010 року, тенденції зростання показників зовнішньоекономічної діяльності припинялися кризовими явищами в національній і світовій економіках. Через це, фактично український розвиток на міжнародній арені стагнує. Беручи 2010 рік за базисний, бачимо, що в 2021 році експортні обсяги товарів і послуг лише на 24,19% більші, обсяг імпорту на 20,93%, обсяг прямих іноземних інвестицій критично зменшився на 37% (див. Додаток Е). Таким чином, середній темп зростання експорту рік до року з 2010 року становив 1,99%, імпорту - 1,74%, а ПІІ скорочуються на 4,11%. [7]

Отже, окрім стагнації індустріального розвитку, що позначається на товарній структурі української зовнішньоекономічної діяльності, держава також страждає від макроекономічної нестабільності та внутрішніх проблем, що заважають нарощувати темпи міжнародної торгівлі. Зі статистичного аналізу видно, що залученість економіки в міжнародну торгівлю зростає на незначні 2% на рік, водночас падіння обсягу іноземних інвестицій відбувається досить швидко. У сукупності з низькими доходами населення така ситуація свідчить про відсутність будь-якого прогресу в покращенні інвестиційного клімату. Для порівняння - за той самий період, Польща і Туреччина наростили, зокрема, експортні обсяги на 55% і 66% відповідно, а значить в 2,3 і 3,13 рази більше, ніж Україна. [4]

Для того, щоб мати повне розуміння специфіки зовнішньоекономічних зв'язків до початку повномасштабного вторгнення РФ, необхідно також оцінити їхню

ефективність. Основними показниками результативності зовнішньоекономічних зв'язків є:

- Платіжний баланс
- Торговельний баланс
- Баланс послуг
- Баланс руху капіталів
- Баланс некомерційних платежів
- Зовнішній борг [18, с. 29]

За даними Національного Банку України, у 2021 році платіжний баланс був позитивним, хоча профіцит становив лише 487 млн. дол. США. Торговельний баланс був традиційно негативним, імпортовані товари й послуги переважали експортовані на 2,671 млрд. дол. Баланс послуг уже був згаданий вище, втім він був профіцитним і становив 3,917 млрд. дол. Баланс некомерційних платежів теж був позитивним і складав 4,622 млрд. дол. Що ж до рахунку операцій із капіталом, сальдо чисте кредитування/чисте запозичення складало -3,867 млрд. дол. Сукупний обсяг зовнішнього борг складав 129,7 млрд. дол. [7]

В аналізі регіональної структури зовнішньоторговельних відносин між Україною та державами-членами Європейського Союзу (27 країн) можна виділити істотну просторову диференціацію й асиметричність індикаторів ЗЕД. Столиця України, м. Київ, демонструє найвищий рівень торгівлі з ЄС, досягнувши обсягу 16,98 млрд доларів США, що становить 30,4% від загального товарного обігу. Інші регіони, зокрема Дніпропетровська, Львівська, Київська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Волинська та Полтавська області, показали менші показники товарообороту, що варіюються від 6 до 1,5 млрд доларів США. Найнижчі рівні торгівлі з ЄС–27 виявлено у Луганській, Херсонській, Чернівецькій та Кіровоградській областях.

Найвагоміша частка зовнішньоторговельного обороту регіонів України з країнами ЄС відзначена в західних областях, де Закарпатська область має найвищий

показник – 75,2%, за нею слідує Рівненська з 70,1%, Тернопільська з 66,0%, Чернівецька з 65,4%, Волинська з 63,0% та Львівська з 61,2%. Натомість, найменші показники участі країн ЄС у зовнішньоторговельному обігу характерні для Кіровоградської (20,8%), Миколаївської (21,7%) та Одеської (26,2%) областей. Така асиметрія пов'язується кореляційним аналізом зі структурою виробництва регіонів та наближеності до кордону з ЄС [40, с. 18]

Лідерські позиції за обсягом експорту товарів до країн ЄС займали місто Київ з показником 4548 млн доларів США, за ним ідуть Дніпропетровська (4082 млн дол. США), Донецька (3577 млн дол. США) та Львівська (2244 млн дол. США) області. Максимальний відсоток експорту до країн Євросоюзу від загального обсягу зовнішньоторговельних відправлень товарів спостерігається в західних регіонах України: Закарпатська область має показник 95,7%, за нею розташовуються Львівська (76,5%), Рівненська (76,4%), Чернівецька (75,1%), Волинська (69,1%), Івано-Франківська (64%) та Тернопільська (63,2%) області. У 2021 році чотири області України здійснили експорт товарів до країн Євросоюзу на суму меншу ніж 200 млн доларів США, а саме: Луганська, Чернівецька, Херсонська та Кіровоградська області. Найнижчі долі експорту до ЄС зафіксовано у Миколаївській (14,2%) та Кіровоградській (16,5%) областях, що переважно спеціалізуються на виробництві та експорті аграрної продукції та продукції харчової промисловості. [40, с. 19]

Отже, за останнє десятиліття темпи реалізації зовнішньоекономічних зв'язків України розвиваються дуже повільними темпами, порівняно зі схожими країнами, що розвиваються. Недоліки державного регулювання позначаються на інвестиційній привабливості, заганняючи країну в зовнішній дефіцит і скорочуючи приплив іноземного капіталу. ЗЕД характеризується низькою ефективністю, що демонструється дефіцитами сальдо різних статей платіжного балансу України. Економіці властивий високий рівень зовнішньої заборгованості, а також фінансування дефіцитів за рахунок переказів населення.

Незважаючи на серйозні економічні потрясіння, спричинені кризами 2014 та 2020 років, у 2021 році було зафіксовано рекордний доларовий ВВП. Залежність України від зовнішньої торгівлі сягнула 41,3%, що свідчить про відносну відкритість економіки. Протягом десятиліття Україна зміцнила свої позиції як ключового експортера соняшникової олії та зерна, розширивши свої географічні торговельні зв'язки, особливо з Європейським Союзом. Основними викликами в сфері зовнішньоекономічних зв'язків є низька позиція України в глобальних рейтингах щодо ефективності перетину кордонів та недостатній обсяг прямих іноземних інвестицій, що не компенсують зовнішньоторговельний дефіцит.

2.2 Вплив військового протистояння з рф на зовнішню торгівлю

У 2022 році Україна могла б досягти рекордного обсягу експорту за всі роки незалежності, якби не сталося повномасштабне вторгнення рф. На початку року український експорт показував позитивну динаміку, збільшуючись більш ніж на 30%. Однак у березні відбулося різке падіння експорту — обсяги скоротилися на 50%. За підсумками 2022 року загальна вартість товарного експорту з України зменшилась на 35% рік до року. Падіння експорту послуг склало 28,3% порівняно з попереднім роком. Загальне зниження обсягів експорту товарів і послуг становило 30,06%, тоді як імпорту зменшився на 1,79%. Частка країн СНД (переважно росії, оскільки вона була одним з найбільших торговельних партнерів України серед країн СНД) у 2022 році зменшилась на 4,48%, тоді як частка європейських країн зросла на 18,75%. Також спостерігалось зниження частки країн Азії на 11,63% через блокування росією морських портів та обмеження транспорту вантажів суднами. Загальна частка країн ЄС у зовнішньоторговельному обороті України становила 59,6%.

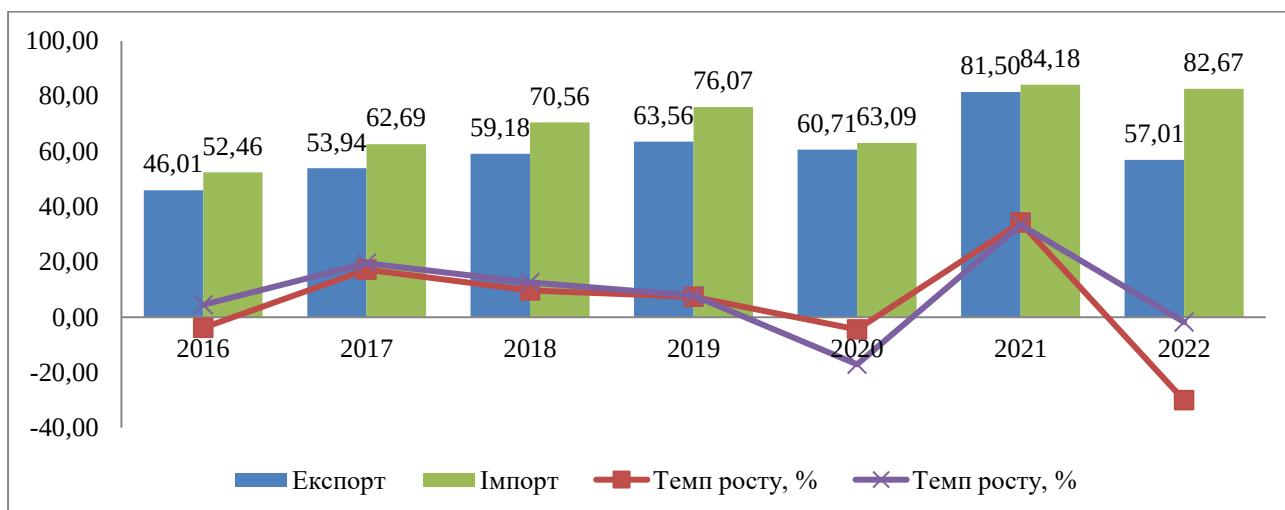

Рис. 2.1 – Зміни експорту та імпорту товарів та послуг України за 2016-2022рр, млрд. дол. США

Джерело: складено автором на основі джерела [33]

Отже, з початком повномасштабного вторгнення рф українська економіка остаточно переорієнтувалася на зв'язки з державами ЄС, водночас максимально скоротивши імпорт енергоносіїв з країни-агресора, що відобразилося на зменшенні частки рф та Білорусі в обороті.

Що ж до обсягів ПІП в 2022 році, тенденція до відтоку капіталу зберігається. Природньо, що іноземні інвестори не вкладатимуть кошти в державу, що веде активні воєнні дії, тож вхідні інвестиції зменшилися на 92%, проте негативне сальдо балансу втрималось на рівні 213 млн. дол., що є зовсім несуттєвим дефіцитом, порівняно з 7 мільярдами 2021 року. Цей показник можна пояснити введенням обмежень НБУ на виведення капіталу з держави, що зумовило зовсім незначний вплив інвестицій в 247 млн. дол. У 2022 році. [34, 7]

Унаслідок припинення або скорочення виробничої діяльності в регіонах України, які постраждали від війни, та зупинки традиційних транспортних шляхів морем і повітряним транспортом виникли значні труднощі у підтримці зовнішніх економічних зв'язків. Згідно з інформацією Міністерства розвитку громад, територій

та інфраструктури України, блокада авіап перевезень і морської торгівлі, за винятком «Зернової ініціативи», суттєво змінила структуру імпорту та експорту, збільшивши значення сухопутних шляхів. Хоча Угода про дозвіл на морські перевезення зерна та супутніх товарів є важливою, вона не забезпечує повного відновлення експорту, оскільки не включає інші ключові експортні товари, такі як метали та руди, а також імпорт . [3, с. 134]

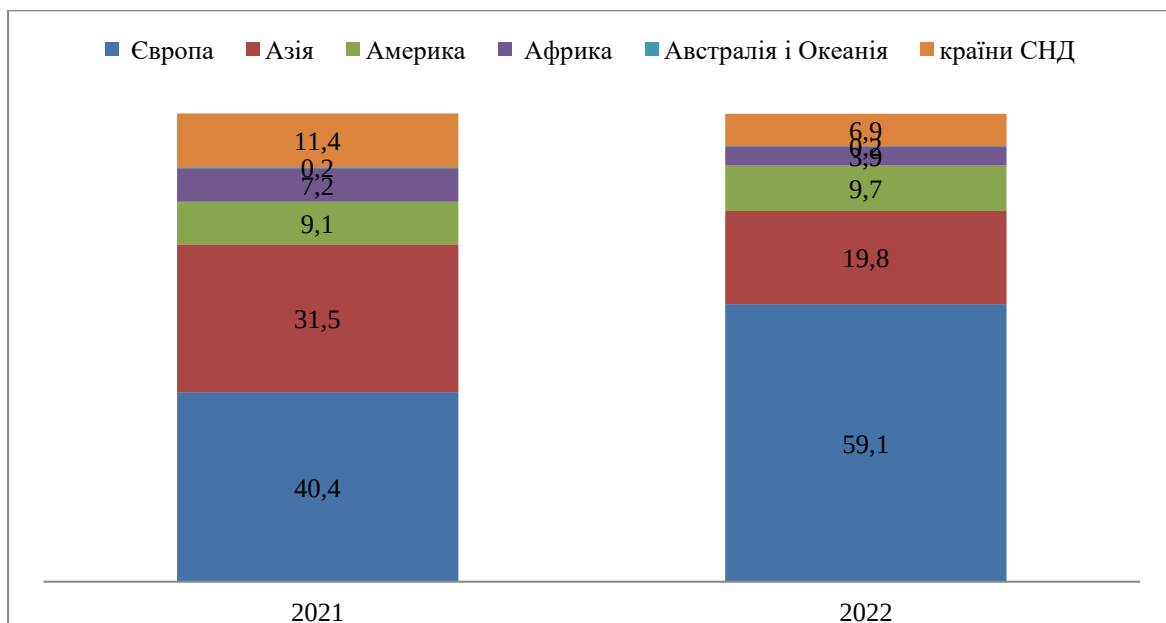

Рис. 2.2 – Структура експорту України за регіонами в 2021-2022рр, %

Джерело: складено автором на основі [33]

Таким чином, порівняно з 2021 роком, частка експортних морських перевезень у 2022 році знизилася з більш, ніж 60% до 40,5% за вартістю товарів, а частка автомобільних перевезень підвищилась з 22,6% до 36,5%. Залізничний транспорт має 20,5% від вартості експорту, що більше за довоєнні 12,1%. Відсоток експорту повітряним транспортом є незначним - лише 2,3% (2% в 2021 році). Більшу частину імпортованих товарів до України у 2022 році було завезено автомобільним транспортом, який становить 64% за вартістю всього імпорту, або 54,53 млрд дол. Морський транспорт також відіграє значну роль, становлячи 12% від загального обсягу імпорту, порівняно з 16% у 2021 році. Залізничний транспорт займає 13% (у

2021 році - 13,6%). Найменшу частку становить обсяг імпорту ввезений повітряним транспортом - 11%, істотно більше, ніж 4,6% 2021 року. (див. Додаток Ж). [26]

Отже, через активні воєнні дії, українській економіці довелося змінити спосіб переміщення імпортних та експортних товарів. Домінантне становище стало належати саме сухопутним коридорам для автомобільного транспорту. Частка морського експорту значно зменшилася, в той час як автомобільні перевезення зросли. Залізничний транспорт також збільшив свою частку від вартості експорту, що перевищує довоєнні показники. Повітряний транспорт утримує незначну частку експорту. Щодо імпорту, автомобільний транспорт домінує, становлячи 64% вартості, тоді як морський транспорт знизив свою частку. Залізничні вантажоперевезення залишилися стабільними, , а частка повітряного транспорту зросла до 11%, що є значним збільшенням порівняно з попереднім роком. З огляду на тривалість і пропускну здатність перевезень продукції морським транспортом можна стверджувати, що це гальмує економічне зростання та непрямно впливає на стабільність України за показниками зайнятості, рівня доходів і пенсійного забезпечення.

Враховуючи викладені факти про зовнішню торгівлю України в контексті військового протистояння з російською федерацією в 2022 році, можна зробити висновок про значний вплив війни на національний експорт та імпорт. Реорганізація зовнішньоекономічних зв'язків виявилася в переорієнтації на країни Європейського Союзу та критичному зниженні імпорту енергоресурсів з країн-агресорів. Кардинальні зміни у торгівельних потоках відображаються також у географічній та товарній структурі експорту та імпорту, зокрема, в значному зменшенні морських перевезень та зростанні частки сухопутного транспорту. Війна не тільки призвела до обвалу зовнішньоекономічних показників, але й скоротила обсяги прямих іноземних інвестицій майже до нуля через низьку привабливість країни для іноземних інвесторів у умовах воєнних дій. Ці фактори спричинили важливі структурні та оперативні

виклики, які потребують активних владних заходів щодо відновлення та стимуляції зовнішньоекономічної діяльності.

2.3 Функціонування зовнішньоекономічних зв'язків у регіонах України

За інформацією Державної служби статистики, у 2022 році лише 9 областей України зберегли позитивну динаміку зростання за обсягами експорту - це Волинська область (+28%), Рівненська область (+5,71%), Тернопільська область (+14,96%), Львівська область (+3,15%), Закарпатська область (+16,95%), Черкаська область (+46,36%), Чернівецька область (+38,22%), Вінницька область (+22,24%), Одеська область (+41,37%). Середній відсоток падіння експорту в областях України, які зазнали зниження, складає приблизно 52,65%. Регіони, які зазнали найбільшого негативного впливу, — це Донецька (-95,96%), Луганська (-94,82%) та Херсонська (-86,19%) області, що свідчить про майже повне припинення експортної діяльності внаслідок активних бойових дій. Київська область показала значне падіння (-29,0%), що пов'язано з втратою логістичних шляхів та руйнуванням інфраструктури. Загальне падіння, у першу чергу, зумовлене зниженням економічної активності, а також спрямування товарів на забезпечення потреб цивільного населення та військових. (див. Додаток 3). З іншого боку, обсяги експорту деяких регіонів навіть зросли, що вказує на переорієнтацію торгових потоків або розвиток альтернативних галузей економіки. Водночас, Вінницька та Одеська області продемонстрували істотне зростання, що пов'язане з релокацією виробництв зі Сходу держави, а також функціонуванням Зернової угоди відповідно. [27] Найбільший внесок в національний експорт традиційно належить Київській – 26,05%, Дніпропетровській – 13,02% та Львівській - 7,07% областям.

Провівши дослідження динаміки імпорту за регіонами України, можна виділити області, що показали найбільше зростання імпорту у 2022 році порівняно з 2021 роком: Черкаська – 129,98%, Житомирська - 75,01%, Львівська - 13,29%, Волинська – 12,12%. Через внутрішню міграцію, спричинену воєнними діями, значно зросла

частка імпорту у західних областях України, а також у Черкаській та Одеській областях. Аналіз регіональної структури імпорту вказує, що найбільший обсяг імпорту товарів припадає на м. Київ (38,8%), Львівську (9,4%) та Дніпропетровську області (7,3%). [41, с. 219]

Ще однією суттєвою проблемою для українського бізнесу у регіонах, які постраждали від ведення масштабних бойових дій, є вимушена міграція економічно активного населення. Це створює нерівномірне навантаження на ринки праці окремих регіонів, збільшуючи стимули для розміщення виробництв у західних та центральних областях, але водночас знижуючи потенціал розвитку конкурентоспроможних підприємств у східних, південних і північних регіонах України. Наприклад, у Львівській області близько 25% шукачів роботи є внутрішніми переселенцями, і більшість з них є фахівцями, яких не вистачає у регіоні. [6, с. 12] Ці тенденції ставлять під загрозу економічну активність бізнесу в постраждалих регіонах та обмежують можливості реалізації експортного потенціалу. Зниження доходів у певних областях знижує купівельну спроможність на іноземні товари, що хоч і стимулює попит на внутрішньому ринку, але зменшує можливості імпорту важливих технологій і засобів виробництва для модернізації бізнесу. За звітом Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, 53% опитаних українських компаній працювали менш ніж на 50% своєї потужності, а 10% повністю зупинили діяльність, головним чином ті, що розташовані на окупованих територіях або у зонах активних бойових дій [38]. Однак, ізольований погляд на статистику у зв'язку зі збільшенням чисельності населення у віддалених від активних бойових дій регіонах, розширення пропозиції праці через міграцію в західних, південних та центральних областях допомогло скоротити зовнішньоторговельного сальдо цих регіонів. Зокрема, у Волинській області негативне сальдо скоротилося на 46,41%, у Закарпатській негативне сальдо перетворилося на майже 20-кратно більший позитивний показник, у Київській області скорочення склало 73%, у Львівській області 25,80%, у місті Київ 54,85%. [41, с. 220]

Аналіз статистичних даних свідчить про те, що падіння зовнішньоторговельної активності в регіонах України є найзначнішим за весь період незалежності і перевищує навіть зниження, спричинене світовою кризою 2008 року. Це негативно впливає на економічну стабільність країни, її глобальну конкурентоспроможність та потенціал в умовах війни.

Інфраструктура є критичним фактором для безперешкодної інтеграції українських регіонів у світові ланцюги постачання. На початок травня 2022 року російською армією було зруйновано або пошкодили приблизно 30% усієї транспортної інфраструктури, включно з понад 23 тисячами кілометрів доріг, 300 мостами, 18 аеродромами та аеропортами, і також 2 портами. Найбільших втрат зазнали транспортні об'єкти у Київській, Чернігівській, Сумській, Харківській, Одеській, Донецькій та Луганській областях. В умовах відсутності авіасполучення для більшості областей основними шляхами сполучення з міжнародними ринками залишаються автотранспорт і залізниця. Через це експортний потенціал постраждалих областей значно знизився через відсутність якісного транспортного сполучення. [6, с. 49] Морські перевезення переорієнтувалися з Чорного моря на порти Балтійського моря. Проте такі зміни маршрутів збільшують вартість перевезень та вимагають вирішення численних юридичних питань. У рамках масштабного міжнародного співробітництва з ЄС більшість автотранспортних та залізничних перевезень спрямовуються на світові ринки через транзитні країни, такі як Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина та Молдова. Це створює "логістичні затори" у транспортних потоках, підвищуючи навантаження на дороги західних регіонів України та спричиняючи пошкодження дорожнього покриття, що вимагає значних фінансових витрат на відновлення.

Міжнародні партнери надають Україні пільгове становище через війну, що включає відкриття європейського ринку для українських транспортних компаній і зернової продукції та переорієнтацію бюджетних витрат європейських держав з

підтримки власних підприємців на підтримку України. Це ставить під загрозу інтереси європейського бізнесу. За даними заступника голови Всеукраїнської аграрної ради Дениса Марчука, з 22 мільярдів доларів експортного виторгу агропромислового комплексу близько 54% було зароблено в Європі. Це спричинило невдоволення, зокрема представникам виробників сільськогосподарських товарів у Польщі, які заблокували українсько-польський кордон від початку 2023 року. Це створює додатковий тиск на український бізнес, окрім затримок у поставках, надскладного безпекового та економічного середовища. [39] Що ж до інших шляхів транспортування українських товарів на зовнішні ринки: дослідники зазначають, що українська залізниця сьогодні використовує лише близько 40% своєї потенційної спроможності. Потенційний вантажообіг складає 3400 вагонів на добу, але фактичні обсяги за добу сягають не більше 1900 вагонів. До того ж, час очікування перетину кордону іноді сягає 25 діб. [6, с. 50]

Отже, у 2022 році, воєнні дії спричинили суттєві зміни у функціонуванні зовнішньоекономічних зв'язків регіонів України. Відбулася диференціація в динаміці експортних обсягів, де в дев'яти областях зафіксовано позитивний тренд зростання, що свідчить про адаптацію регіональних економік до нових умов та зміщення виробничих потужностей зі Сходу на Захід країни. З іншого боку, регіони, які зазнали найбільшого впливу бойових дій, демонстрували критичне падіння зовнішньоторговельної активності, що призвело до майже повного припинення експортних операцій. Окрім того, внутрішня міграція населення викликала зміну трудових ресурсів, що вплинуло на пропозицію робочої сили в західних областях. Це створило нові можливості для зростання торговельної активності у цих регіонах, що сприяло скороченню негативного зовнішньоторгівельного сальдо та збільшенню експортних обсягів. З іншого боку, значні втрати транспортної інфраструктури зменшили логістичні можливості постраждалих областей, що, в свою чергу, обмежило їхню зовнішньоекономічну активність. Таким чином, активні воєнні дії не лише

призвели до географічної переорієнтації економічної активності в Україні, але й внесли корективи в торговельні та інвестиційні стратегії регіонів. Це створює потребу в нових державних та регіональних політиках для стимулювання відновлення економіки та зміцнення зовнішньоторговельних позицій України на світовому ринку.

Висновки до розділу 2

Можна зробити висновок про те, що незважаючи на досягнення рекордного ВВП у 2021 році, Україна стикається з глибокими структурними проблемами в економіці, зокрема з недосконалістю бізнес-клімату всередині держави і високим рівнем зовнішньоторговельного дефіциту. Однак, у 2021 році було зафіксовано рекордний обсяг ВВП, що свідчить про відносне пожвавлення економіки після криз 2014 та 2020 років, підтримане зростанням ключових експортних секторів. Країна продовжує стикатися з викликами, такими як низька ефективність перетину кордонів, залежність від імпорту і недостатній обсяг прямих іноземних інвестицій, слабка конкурентоспроможність українських товарів та регулювання зовнішньої торгівлі. Загальний обсяг експорту у 2021 році становив 81,25 млрд доларів, а імпорту – 80,4 млрд доларів. Прямі іноземні інвестиції у 2021 році становили 7,32 млрд доларів, що є одним із найнижчих показників серед країн-членів ЄС та країн-кандидатів. Від початку дії Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році, було проведено реформи, які зменшили нетарифні перешкоди у торгівлі з ЄС та забезпечили ширший доступ до ринків третіх країн. Незважаючи на зростання експортних обсягів та розширення географічних торговельних зв'язків, Україна потребує подальших реформ для підвищення інвестиційної привабливості та зміцнення економіки.

Війна з росією в 2022 році призвела до безпрецедентного зниження експорту на 35% і загального обвалу зовнішньоторговельної активності на 30,06% порівняно з 2021 роком. Прямі іноземні інвестиції зменшилися на 92%, що відображає великий масштаб невизначеності економіки України для іноземних інвесторів під час активних воєнних дій. У 2022 році регіони України відчули вплив воєнних дій, де дев'ять

областей зберегли позитивну динаміку зростання експорту, в тому числі Черкаська область зі зростанням на 46,36% та Одеська область з 41,37%. Проте, в регіонах, які найбільше постраждали від бойових дій, спостерігається критичне падіння зовнішньоторгівельної активності, особливо в Донецькій (-95,96%), Луганській (-94,82%), та Херсонській (-86,19%) областях. Внутрішня міграція викликала зміни у трудових ресурсах, що позитивно вплинуло на торговельну активність західних областей. Блокада авіа- та морських перевезень, за винятком «Зернової ініціативи», змінила структуру імпорту та експорту, збільшивши значення сухопутних шляхів. Частка морського експорту знизилася з понад 60% до 40,5%, тоді як автомобільні перевезення зросли з 22,6% до 36,5%, а залізничний транспорт збільшив свою частку до 20,5%. Це спричинило серйозні стратегічні та тактичні виклики, які потребують активних заходів з боку влади щодо відновлення та стимуляції зовнішньоекономічної діяльності.

РОЗДІЛ 3. Напрямки вирішення проблем функціонування зовнішньоекономічних зв'язків

3.1 Стратегії відновлення в регіонах України

Розробка стратегії відновлення зовнішньоекономічних зв'язків у регіонах України під час війни з росією неможлива без комплексного підходу щодо економічної політики та державного управління через багатогранність викликів, з якими стикається країна. Війна впливає на всі аспекти економіки, включаючи логістику, безпеку, інвестиційний клімат та ринки збуту, що вимагає координації зусиль між різними державними органами та секторами економіки. Без системного підходу, що базується на аналітиці даних, відновлення зовнішньоекономічних зв'язків може бути нерівномірним і нестійким, що лише поглиблюватиме економічні проблеми. Тому лише точкових способів регулювання зовнішньої торгівлі таких як тарифні, нетарифні та адміністративні буде недостатньо, натомість необхідно розглядати це питання на рівні цілої національної економіки.

Нормативним актом, який визначає засади національної регіональної політики України визначаються Законом України «Про засади державної регіональної політики». Цим законом передбачено, що розробка державної регіональної політики здійснюється за допомогою територіально-орієнтованого та безпекового підходів, які застосовують категоризацію територій за функціональними типами. Це необхідно для визначення особливих умов та механізмів для підтримки регіонів, що постраждали через військову агресію рф.

У 2020 році була затверджена «Державна стратегія регіонального розвитку до 2027 року» (далі ДСРР-2027), яка стала основним рамковим документом регіональної політики України. Цей документ мав завершити гармонізацію процесу регіонального управління з європейськими стандартами протягом семи років. Однак повномасштабне вторгнення росії відклало введення в дію ДСРР-2027 та загострило

наявні виклики, описані в документі, зокрема: окупація територій, погіршення демографічної кризи, екологічних проблем, зниження якості людського капіталу, невідповідність стану інфраструктури потребам економіки, недосконалість системи захисту критичної інфраструктури, а також неспроможність інституцій. [44]

Станом на квітень 2024 року Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України було опубліковано оновлений проєкт Стратегії. Для створення цього документа були залучені експерти у семи сферах: екологія, безпека, освіта й людський капітал, інфраструктура, електронний уряд, економіка та державні інституції. До існуючих викликів було додано пункти про втрату експортного та транзитного потенціалу, збільшення кількості територій з особливими потребами в підтримці, масштабні руйнування інфраструктури, мінування та забруднення територій, переорієнтацію логістичних потоків та невідповідність управління регіональним розвитком практикам Європейського Союзу. Варто зазначити, що перелік основних викликів в оновленій Стратегії є дещо нечітким і потребує деталізації для розробки більш виважених цільових рішень. [45]

Сильні сторони України, що були зазначені в початковій версії ДСРР-2027 здебільшого були нівельовані руйнівним впливом війни. Мова йде про зниження потенціалу трудових ресурсів через еміграцію та втрату людського капіталу, удар по основним експортним товарам через окупацію територій, на яких здійснювалось виробництво сільськогосподарських і металургійних товарів (Запорізька, Херсонська та Донецька області), скорочення обсягу внутрішнього попиту, збитки, завдані логістичним ланцюгам, що зводять нанівець транзитний потенціал України, як шляху сполучення між Європою та Азією, а макроекономічна нестабільність викликала інфляційний тиск та знизила добробут населення. Тому особливе значення має співпраця з місцевою владою і об'єднаними територіальними громадами та децентралізація розробки плану реалізації операційних цілей регіонального розвитку

відповідно до аналізу сильних сторін окремих адміністративно-територіальних одиниць.

Важливим етапом в розробці та реалізації стратегії розвитку регіонів в контексті зовнішньоекономічних зв'язків є категоризація регіонів та територій за системою показників для того, щоб гнучко та ефективно застосовувати різні інструменти підтримки, враховуючи всі особливості та поточну ситуацію в регіонах. У Законі «Про засади державної регіональної політики» зазначений процес визначення функціональних типів територій (ФТТ). [45] У ДСРР-2027, затвердженої 2020 року здебільшого приділяється увага категоризації територій за чисельністю/ динамікою чисельності населення (міста за розміром, сільські території в несприятливих умовах), за природними та екологічними факторами (гірські території, макрорегіон “Азов-Чорне море”, природоохоронні території), за логістичним фактором (зони, що впливають на міжнародні транспортні коридори, прикордонні регіони), а також безпековим факторам (прикордонні місцевості у несприятливих умовах і окуповані території) [46, с. 5-6] У проєкті оновленої Стратегії функціональний поділ територій відбувся на три макрорегіони: фронтір (найбільш небезпечні території у 100-кілометровій зоні ведення воєнних дій), опора (центральна частина України, частина Київської та Житомирської областей) і тил (Захід України). [49] Створення планувальних документів, що стосуються багатьох українських регіонів і не включають аналітики щодо їхнього прогнозованого впливу на розвиток територій, не повністю відповідає принципам і цілям державної регіональної політики, визначеної законодавством України. Це вказує на слабку інституційну спроможність, а також на можливу неготовність виконавчої влади формувати галузеві політики в гармонії з державною регіональною політикою. Неправильне визначення функціонального типу територій неминуче призведе до неефективного використання інструментів державної підтримки та стимулювання, дискредитуючи саму ідею такого підходу до стратегічного планування. Виокремлення 627 територій відновлення, де в одну

категорію потрапляють радикально різні за кон'юктурою міста як Ізюм та Чоп. [49] На нашу думку, необхідно розвинути методологію розподілу територій за функціональними типами, розширивши аналіз безпекових факторів і розгляд загроз у середньостроковій перспективі для регіонів та прогнозування різних сценаріїв впливу цих ризиків. Ще одним вагомим поліпшенням буде розширення переліку соціальних, екологічних та економічних особливостей, за якими класифікуються території, відповідно до найкращих практик Європейського Союзу. Такий комплексний підхід, хоч і потребуватиме значно більших витрат на розробку та моніторинг, проте є чи не єдиним способом ефективного управління регіональним розвитком в умовах поглиблення асиметричності та гетерогенності між регіонами.

Глибинні диспропорції між регіонами України створюють додаткові складнощі для розробки релевантних стратегічних та операційних цілей для регіонів. На нашу думку, вирівнювання цих диспропорцій навряд чи повинно стати пріоритетною ціллю актуальної стратегії розвитку. Адже в умовах постійної невизначеності та обмежень розвитку, регіони, що знаходяться в найбільш економічно депресивному стані потребують скоріше антикризового стабілізаційного управління та підтримки. Натомість більш безпечні та стабільні території повинні стати об'єктом економічного стимулювання та ефективного використання ресурсів.

Радикальна зміна кон'юнктури після початку повномасштабного вторгнення спричинила необхідність перегляду аспекту фінансового забезпечення реалізації оновленої ДСРР-2027. У державному бюджеті 2024 року було скорочено видатки Державного фонду регіонального розвитку й дорожнього фонду, які могли б бути використані для забезпечення потреб країни в відновленні. Таке рішення є зрозумілим, зважаючи на безперечно більш важливі потреби в забезпеченні фінансування оборонних витрат. Значить, регіональний розвиток й відновлення, зокрема, і у сфері зовнішньоекономічних зв'язків опиняється під загрозою невиконання через відсутність відповідного фінансування. [47] Сильна залежність від

грантів, позик від ЄС, урядів країн-партнерів, міжнародних організацій та інших донорів підкреслює запит на прозорість та ефективність боротьби з корупцією в Україні шляхом реформування судової системи та подальшої децентралізації розподілу ресурсів між об'єднаними територіальними громадами. У 2023 році корупція в Україні посідає друге місце серед головних проблем населення та бізнесу після війни з рф.[48, с. 19] Тому ми хочемо підкреслити гостру необхідність ефективної реалізації Державної антикорупційної програми на 2023—2025 роки, яка була затверджена у квітні 2023 року, і співпраці з міжнародними партнерами, зокрема експертами Антикорупційної ініціативи ЄС (EUACI). [52, 53] Корупційні ризики також перешкоджають цільовому надходженню фінансування іноземних партнерів для імплементації проєктів з відновлення та модернізації інфраструктури України.

Критично важливою операційною ціллю в сфері забезпечення зовнішньої торгівлі транспортним сполученням, на наш погляд, є реконструкція та модернізація залізничної інфраструктури. В умовах переорієнтації логістичних потоків постала проблема невідповідності розвитку прикордонної інфраструктури з державами ЄС сучасній кон'юнктурі. Як було зазначено раніше, залізнична логістика працює менш, ніж на половину своєї потенційної потужності, а уніфіковані технічні характеристики залізничного покриття з росією дозволяють ворогові оперативно користуватися українською інфраструктурою на окупованих територіях для матеріального забезпечення армії рф. Окрім даного дослідження також існує аналітика щодо доцільності інвестицій в побудову євроколії в Україні для інтеграції в європейську транспортну систему, попри значний обсяг необхідного фінансування, що потребуватиме залучення приватних та грантових коштів у рамках державно-приватного партнерства. Дослідження свідчать про значні обсяги економії на масштабах перевезень, порівняно з автомобільним транспортом. А також підкреслюють необхідність деталізації аналізу доцільності відокремлення залізничної

інфраструктури від надання послуг і реалістичності запровадження механізмів ринкового регулювання діяльності транспортної інфраструктури. [1, с. 250-258]

3.2 Перспективи розвитку регіонів в умовах війни

У нашому дослідженні вже було згадано про те, що сучасні нормативні документи, які регулюють питання економічного розвитку регіонів недостатньо детально аналізують потреби, особливості та реальний потенціал цих регіонів. Однак на рівні загальних пріоритетів можна виокремити наступні пункти, залежно від перспективи безпекової ситуації. У найбільш віддалених від активних бойових дій регіонах (так званий тил в оновленій ДСРР-2027) стратегічною метою повинні стати прискорене економічне зростання, розвиток інноваційних галузей, спільне підприємництво з міжнародними партнерами, підтримка релокованих підприємств, інтеграція вимушено переміщених осіб у територіальні громади, створення логістичних хабів і прискорений розвиток інфраструктури та транскордонних переходів [49]. Для центру цілями повинні стати розвиток захищених оборонної та переробної промисловості, розширення бази відновлення техніки та оснащення для фронту. Найбільш дискусійним природньо є питання про перспективи розвитку регіонів, що входять до найбільш небезпечної та близької до РФ зони. Адже навряд чи можна говорити про спроможність держави забезпечити високий рівень соціальної підтримки для населення та економічних стимулів для бізнесу. Безперечним пріоритетом для прифронтових місцевостей є безпека громадян, очищення забруднених боєприпасами територій, відновлення соціальної інфраструктури, а також окремі види підприємницької діяльності. Варто зазначити, що довгострокові інвестиції в реіндустріалізацію прифронтових територій не є раціональним рішенням через вразливість до ударів системами залпового вогню та ствольної артилерії великого калібру. [49]

Фактично йдеться про змішаний формат застосування міжнародного досвіду відновлення після воєнних конфліктів, про який ішла мова в Розділі 1 цього

дослідження, з огляду на продовження війни та невизначеність щодо реальних термінів продовження конфронтації. Таким чином, необхідно застосувати підхід антикризового та стабілізаційного управління найбільш небезпечних місцевостей України, де приділяти увагу забезпеченні зайнятості та екстенсивного зростання економіки, центральні більш безпечні регіони мають можливість перейти до етапу прискореної індустріалізації, завдяки, у першу чергу, безпековій ситуації, збереженню ресурсів, виробничих потужностей і частковому припливу населення з прифронтових територій. Водночас західні області мають найбільший потенціал до стрімкого зростання зі створенням регіональних економічних центрів, спеціалізованих на високотехнологічній продукції з високою доданою вартістю.

Такі реалії в управлінні регіональним економічним відновленням спричиняють тривожну тенденцію до економічного занепаду прифронтових регіонів та подальшого поглиблення історичних диспропорцій між рівнем економічного розвитку та спеціалізації територій. Варто зазначити, що навіть в умовах ефективного й успішного регулювання в умовах війни з РФ, ситуація на фронтах бойових дій буде залишатися складною та потребуватиме тривалої інтенсивної відбудови. У контексті зовнішньоекономічних зв'язків, локомотивом експортних операцій традиційної спеціалізації України стане центральна та тилова частина територій, тоді як прифронтові території будуть зорієнтовані на внутрішній ринок.

Окрему увагу потрібно приділити наданню пріоритетного становища українських підприємств через введення в дію локальних протекціоністських заходів для збереження конкурентоздатності вітчизняних товаровиробників на прифронтових територіях. В умовах кризи місцеві виробники особливо вразливі до іноземної конкуренції. На нашу думку, досить ефективними заходами в перспективі розвитку регіонів під час війни можуть бути преференційні державні закупівлі для підтримки економіки постраждалих територій. Потенційним ризиком для імплементації цього заходу є зниження конкуренції серед локальних виробників, що

штучним чином олігополізує виробництво в регіонах. [50] Тому для реалізації цього заходу важливо врахувати також доцільність квотування державних закупівель для малого та середнього бізнесу.

На третьому році повномасштабного вторгнення Україна знаходиться в тяжких умовах війни на виснаження, що закладає для розробки політики умову постійних безпекових ризиків та необхідності великих витрат на обороноздатність держави. Саме тому актуальним напрямком для розвитку є оборонно-промисловий комплекс. Ця галузь повинна стати довгостроковим пріоритетом для України. Зрозуміло, що в короткі терміни в умовах відсутності науково-технічної та постраждалої виробничої бази не вдасться повноцінно налагодити виробництво складного високоточного озброєння, систем ППО/ПРО або авіації. [54, с. 49] Однак, водночас активні воєнні дії створили нові можливості для України, зокрема:

- Налагодження співпраці з розвиненими країнами світу для постачання озброєння та забезпечення ефективного трансферу технологій
- Зацікавленість оборонних концернів у будівництві виробничих потужностей, розробці й тестуванні озброєння на території України
- Удосконалення та розширення виробництва вітчизняних моделей військової техніки (зокрема, протикорабельний ракетний комплекс “Нептун”, радіолокаційна станція “Мінерал-У”, реактивна система залпового вогню “Вільха-М” та інші) [54, с. 50]

З огляду на історичний досвід Ізраїлю, що був висвітлений у першому розділі цього дослідження, фокус на забезпеченні оборонних потреб всередині країни здатен дати поштовх регіональній економіці, забезпечити зайнятість, здійснити позитивний вплив на торговельний баланс, стати однією зі спеціалізацій держави на глобальному ринку і створити регіональні інноваційні осередки.

Вторгнення рф продовжує поглиблювати значну асиметрію в економіці регіонів України, що закладає довгострокову тенденцію відставання розвитку постраждалих регіонів від більш безпечних областей. Як уже було зазначено, для подолання цієї нерівномірності необхідно буде залучити додаткові ресурси та забезпечити додаткове державне регулювання. На нашу думку, варто розглянути можливість введення внеску на солідарність, подібного до німецького Solidaritätszuschlag. Це додатковий збір до податку на прибуток, податку на приріст капіталу та корпоративного податку в Німеччині, що був запроваджений в 1991 році. Введенню цього податку передувало об'єднання Німеччини, після якого перед урядом постало завдання, що потребувало значних фінансових витрат на гармонізацію темпів економічного розвитку Заходу й Сходу, розбудову інфраструктури та масштабування програм соціального забезпечення. Згодом збір змінив своє призначення з тимчасового джерела коштів на постійне фінансування ширшого спектру урядових ініціатив і проєктів. Збір на солідарність діяв на загальній основі до 2021 року. [51] В контексті України, подібний збір може допомогти подолати виклики непропорційності ділової активності та складності виробництва в тилловому, опорному та фронтовому макрорегіонах України за умови поступового відновлення економіки. Безперечно, такий фіскальний захід потребує додаткового фінансово-економічного обґрунтування і може бути недоцільних в перспективі майбутніх безпекових загроз для прифронтових областей. Проте цей механізм фінансової підтримки сприятиме відновленню інфраструктури, стабілізації економіки, забезпеченню соціальної допомоги, справедливому розподілу фінансового навантаження і принципу інтегрованості регіонів у «загальноукраїнський простір», що визначається в ДСРР-2027. [46, с.23]

Висновки до розділу 3

Отже, стратегія відновлення зовнішньоекономічних зв'язків у регіонах України під час війни з росією потребує комплексного підходу, який враховує всі економічні виклики, включаючи логістику, безпеку, інвестиційний клімат і ринки збуту. Це

вимагає координації зусиль між різними державними органами та секторами економіки для забезпечення ефективного відновлення. Основним рамковим документом, що визначає Державна стратегія регіонального розвитку до 2027 року. Війна з росією унеможливила реалізацію ДСРР-2027 версії 2020 року, тому документ вимагає оновлення для того, щоб відповідати сучасним реаліям. Оновлений проект Стратегії, що був представлений у квітні 2024 року, потребує додаткової деталізації для розробки ефективних рішень. Зокрема, необхідно створити процедуру співпраці з місцевою владою для ефективної розробки та реалізації операційних цілей, також потребує вдосконалення система категоризації регіонів за функціональними типами, особливо в аспекті аналізу теперішніх та прогнозованих безпекових факторів. Фінансування реалізації ДСРР-2027 повною мірою є надважливим аспектом, який знаходиться під загрозою через скорочення державних видатків і поглиблює залежність від грантів і іноземних позик. Це ще одна вагома причина працювати над прозорістю державного управління та боротися з корупцією. Корупція залишається другою за важливістю проблемою для бізнесу в Україні після війни з рф. У зв'язку з цим необхідна ефективна реалізація Державної антикорупційної програми на 2023—2025 роки, затвердженої Кабінетом міністрів у квітні 2023 року, та співпраця з міжнародними партнерами, зокрема з експертами Антикорупційної ініціативи ЄС (EUACI). Корупційні ризики також заважають цільовому надходженню фінансування від іноземних партнерів для реалізації проєктів з відновлення та модернізації інфраструктури України.

Зовнішньоекономічні зв'язки в регіонах України сповільнюються через масштабні руйнування інфраструктури, переорієнтацію та перевантаження логістичних шляхів. Саме тому інвестиції в реконструкцію та модернізацію залізничної інфраструктури, включаючи побудову євроколії, можуть значно покращити інтеграцію областей в глобальну економіку, а також пожвавити економічну активність.

Наше дослідження показало, що сучасні нормативні документи, що регулюють економічний розвиток регіонів України, недостатньо враховують потреби, особливості та потенціал цих регіонів. Залежно від безпекової ситуації, стратегічні пріоритети для різних регіонів повинні відрізнятися. Для регіонів, віддалених від бойових дій (тилові регіони), стратегічною метою має стати прискорене економічне зростання, розвиток інноваційних галузей, спільне підприємництво з міжнародними партнерами, підтримка релокованих підприємств, інтеграція вимушено переміщених осіб у територіальні громади, створення логістичних хабів та розвиток інфраструктури. Центральні регіони мають зосередитися на розвитку оборонної та переробної промисловості, а також на розширенні бази для відновлення техніки та оснащення для фронту. У прифронтових регіонах пріоритетом є забезпечення безпеки громадян, очищення територій від боєприпасів, відновлення соціальної інфраструктури та обмеження довгострокових інвестицій в реіндустріалізацію через вразливість до ударів.

Реалії повномасштабного вторгнення спричиняють тривожну тенденцію до економічного занепаду прифронтових регіонів і подальшого поглиблення історичних диспропорцій. В умовах війни необхідно забезпечити підтримку українських підприємств через локальні протекціоністські заходи та преференційні державні закупівлі для постраждалих територій. Оборонно-промисловий комплекс повинен стати довгостроковим пріоритетом для України, зосереджуючи зусилля на співпраці з розвиненими країнами для постачання озброєння та трансферу технологій. Уже зараз Україна потребує додаткових ресурсів та регулювання для подолання нерівномірності економічного розвитку. Введення внеску на солідарність, подібного до німецького Solidaritätszuschlag, може допомогти стабілізувати економіку та забезпечити справедливий розподіл фінансового навантаження, сприяючи відновленню інфраструктури, залученості в експортні ланцюги та інтеграції регіонів України в загальнонаціональний простір.

ВИСНОВКИ

Отже, зовнішньоекономічні зв'язки України формують складну систему взаємодій між національними та міжнародними економічними агентами, яка має багаторівневий характер. Поняття «регіону» має широке значення, що враховує спільні територіальні, культурні, політичні та економічні характеристики. Досвід відновлення економік Франції, Британії та Німеччини після Другої світової війни вказує на обмеженість адаптації цих підходів до сучасних умов України, враховуючи особливості поточного стану війни, необхідність забезпечення ефективних державних інституцій та структурної перебудови економіки. Ізраїльський досвід також слід розглядати як базу для регіональної економічної політики, з акцентом на адаптивну економічну стратегію та створення ефективних ринкових стимулів. Враховуючи історичні прецеденти відбудови зовнішньоекономічних зв'язків у країнах світу потрібно підкреслити, що всі країни застосовували комплексний підхід і поетапно застосовували заходи для відновлення, а саме етап значної державної участі в економіці, етап досягнення високих темпів екстенсивного зростання, етап переходу до інноваційної економіки.

Незважаючи на досягнення рекордного ВВП у 2021 році, Україна й до повномасштабного вторгнення стикається з глибокими структурними проблемами, такими як високий зовнішньоторговельний дефіцит, низька ефективність перетину кордонів та недостатній обсяг прямих іноземних інвестицій. Війна з росією у 2022 році призвела до значного зниження експорту та імпорту, що вимагає активних заходів з боку влади для відновлення зовнішньоекономічної діяльності. Внутрішня міграція та зміна логістичних маршрутів також вплинули на структуру зовнішньої торгівлі, збільшивши значення сухопутних шляхів. Регіони, які найбільше постраждали від бойових дій, демонструють критичне падіння економічної

активності, тоді як деякі західні області показали зростання експорту через релокацію виробництв.

Стратегія відновлення зовнішньоекономічних зв'язків регіонів України під час війни потребує комплексного підходу, який враховує економічні виклики, включаючи безпеку, інвестиційний клімат, логістику і ринки збуту. Необхідно адаптувати Державну стратегію регіонального розвитку диференційовано для різних регіонів, залежно від безпекових перспектив, базуючись на міжнародному досвіді. Такий підхід сприятиме більш раціональному використанню ресурсів держави в умовах, за яких короткострокові безпекові ризики переважають потенційні довгострокові вигоди від забезпечення активного відновлення в прифронтових територіях.

За результатами нашого дослідження сформульовано наступні рекомендації:

- Використовувати міжнародний досвід післявоєнного відновлення країн світу для формування регіональної економічної політики, враховуючи особливості сучасного стану війни в Україні.
- Актуалізувати та затвердити Державну стратегію регіонального розвитку
- Оновити систему класифікації регіонів за функціональними типами відповідно до найкращих практик ЄС, а також поточної ситуації в Україні
- Розробити процедури розширеної співпраці з місцевою владою для ефективної розробки й стратегічних реалізації цілей у рамках Державної стратегії регіонального розвитку.
- Проведення подальших реформ для підвищення інвестиційної привабливості України, зокрема шляхом зменшення нетарифних бар'єрів та виконання Державної антикорупційної програми.

- Реалізація проєкту з реконструкції та модернізації залізничної інфраструктури, включаючи побудову євроколій, для покращення логістичних зв'язків та зменшення логістичних заторів.
- Забезпечити підтримку українських підприємств в постраждалих регіонах через локальні протекціоністські заходи та преференційні державні закупівлі.
- Спрямувати зусилля на співпрацю з розвиненими країнами для трансферу технологій і відкриття спільних підприємств оборонно-промислового комплексу у тилловому та опорному макрорегіонах
- Провести фінансово-економічне обґрунтування для введення внеску на солідарність, подібного до німецького Solidaritätszuschlag, для фінансування підтримки населення та бізнесу на територіях прифронтового макрорегіону

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи : міжнародна колективна монографія / [редколегія, голова – д.е.н. В.В.Небрат] ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – Електрон. дані. – К., 2023. – 571 с. – Режим доступу : <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf>
2. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ГУМАНІТАРНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА – доповідь. – Режим доступу : https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf
3. Звіт Відбудова України: принципи та політика. – Режим доступу : https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf
4. Exports of goods and services (% of GDP) - Poland, Turkiye. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. – Режим доступу : <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?locations=PL-TR>
5. Державна служба статистики України, 2023. – Режим доступу : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/08/zb_zt_ukr_2021.xlsx
6. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості. Науково-аналітичне видання. – Львів, 2022. – Режим доступу : <https://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf>
7. НБУ. Статистика зовнішнього сектору України. Платіжний баланс України. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/files/ES/BOP_y.xlsx
8. Бонвеч Б., Галактіонов Ю. (ред.). Історія Німеччини, (Т. 2: Від створення Німецької імперії до початку ХХІ століття). КДУ, 2008.
9. Державна служба статистики України. Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами за 9 місяців 2023 року. – Режим доступу : https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/oet/oet0923_ue.xls

10. Головненьов С. Сировинна економіка. Що купувала і продавала Україна в 2021 році. – Режим доступу : https://biz.censor.net/resonance/3310713/syrovynna_ekonomika_scho_kupuvala_i_prodavala_ukrayina_v_2021_rotsi
11. Державна служба статистики України. ЕКСПРЕС-ВИПУСК 2022 “Зовнішня торгівля України товарами у 2021 році”. – Режим доступу : <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/02/14.pdf>
12. Вічевич А. М. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності. – Львів: Афіна, 2014. – 140 с.
13. Гаркуша О. О. Ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємств // Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Режим доступу : <http://masters.donntu.edu.ua/2003/fem/garkusha/diss/index.htm>
14. Герасимчук В. Г. Стратегічне управління підприємством. – К.: КНЕУ, 2010. – 392 с.
15. Закон України Про зовнішньоекономічну діяльність від 16.04.1991 № 959-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
16. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року № 436-15. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
17. Капталан С.М. Теоретичні аспекти формування політики зовнішньоекономічних зв’язків на регіональному рівні та напрями їх розвитку в Україні // Економічний простір. – 2015. – № 98.
18. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності: 3-тє видання. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 432 с. – Режим доступу : https://xn--e1ajqk.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/12/grebelnik-op-osnovi-zovnshnoekonomichnoyi-dyalnost_9abbed0.pdf
19. Дідківській М. І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навч. посібник. – К.: Знання, 2006. – 462 с. – Режим доступу :

<http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/381/2/%D0%97%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0.pdf>

20. Закон України Про засади державної регіональної політики від 09.11.2023 № 3460-9.
21. Єрмакова О.А., Козак Ю.Г. Зовнішньоекономічна діяльність регіону: навчальний посібник. – Одеса, 2013. – 332 с.
22. Тульчинська С. О. Підходи до визначення поняття «регіон» в сучасних умовах // Ефективна економіка. – 2012. – № 6. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1201>
23. Бубенко П.Т. Регіональні аспекти інноваційного розвитку: монографія. – Х.: НТУ «ХПІ», 2002. – 316 с.
24. Романюк С.А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження: монографія. – К.: УАДУ, 2001. – 112 с.
25. Державна служба статистики України. ЕКСПРЕС-ВИПУСК 2022 “Зовнішня торгівля України послугами у 2021 році”. – Режим доступу : <https://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2022/02/15.doc>
26. Міністерство інфраструктури України. – Режим доступу : <https://mtu.gov.ua/news/33944.html>
27. Експорт України у 2022 році: головні тенденції, сектори та регіони. – Режим доступу : https://export.gov.ua/news/4570-eksport_ukraini_u_2022_rotsi_golovni_tendentsii_sektori_ta_regioni
28. Сакер Г. М. Історія Ізраїлю: від зародження сіонізму до наших днів (Т. 1: 1807–1951). (В. Гопман, Пер.). – Книжники, 2011.

- 29.Штереншис М. Історія Держави Ізраїль (2-ге вид.). – ISRADON, 2005.
- 30.Сенор Д., Сингер С. Нація розумних людей. Історія ізраїльського економічного дива (2-ге вид.). (Д. Стороженко, Пер.). – Кар'єра Прес, 2012.
- 31.Data Commons. – Режим доступу : https://datacommons.org/place/country/ISR?utm_medium=explore&mprop=count&popt=Person&hl=en
- 32.World Population Dashboard – Україна. – Режим доступу : <https://www.unfpa.org/data/world-population/UA>
- 33.НБУ. Статистика зовнішнього сектору України. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>
- 34.НБУ обмежив можливості для відтоку капіталу з країни: за березень було перераховано за кордон \$1.7 млрд. – Режим доступу : <https://forbes.ua/news/nbu-obmezhiv-mozhливosti-dlya-vidtoku-kapitalu-z-kraini-za-berezen-bulo-pererakhovano-za-kordon-17-mlrd-21042022-5575>
- 35.Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Конвенція ООН від 23.05.1969. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118 (дата звернення: 29.02.2024)
- 36.Козюбра М. І. Співвідношення національних і міжнародних правових систем // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2016. – Т. 181. – С. 5.
- 37.Закон України Про міжнародні договори України від 29.06.2004 № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
- 38.Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Щомісячне опитування підприємств. Випуск 1. (5.2022) Український бізнес під час війни. – Режим доступу : <http://www.ier.com.ua/ua/publications/reports?pid=6921>
- 39.BBC News Україна. – Режим доступу : <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cx7lxxw45w2o>

- 40.Просторова диференціація товарної торгівлі України з країнами ЄС. – Режим доступу : https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGZ_2023_02_3_1.pdf
- 41.Редько К. Ю., Ткаченко І. О. Аналіз стану міжнародної торгівлі України в умовах повномасштабного вторгнення // Вісник ХНТУ. – 2022. – № 2(81). – Режим доступу : <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.2.28>
- 42.Вплив війни на зовнішню торгівлю України (за підсумками першого півріччя 2022 р.). – Режим доступу : [https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/vplyv-viyny-na-zovnishnyu-torhivlyu-ukrayiny-za-pidsumkamy#:~:text=%D0%A1%D0%A8%D0%90\)%2C%20%D1%85%D0%BE%D1%87%D0%B0%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%83%D0%BC%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D0%86,%D0%A1%D0%A8%D0%90.&text=%D0%97%D0%B0%20%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D1%8E%20%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B2%D0%BB%D1%96,%D1%8F%D0%BA%D1%96%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%83%D1%94](https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/vplyv-viyny-na-zovnishnyu-torhivlyu-ukrayiny-za-pidsumkamy#:~:text=%D0%A1%D0%A8%D0%90)%2C%20%D1%85%D0%BE%D1%87%D0%B0%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%83%D0%BC%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D0%86,%D0%A1%D0%A8%D0%90.&text=%D0%97%D0%B0%20%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D1%8E%20%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B2%D0%BB%D1%96,%D1%8F%D0%BA%D1%96%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%83%D1%94)
- 43.Два роки великої війни: головні здобутки і втрати України, криваві теракти рф і головні цифри боротьби, що триває. – Режим доступу : <https://tsn.ua/exclusive/dva-roki-velikoyi-viyni-golovni-zdobutki-i-vtrati-ukrayini-2520097.html>
- 44.Інститут громадянського суспільства. Державна стратегія регіонального розвитку: Інфографіка. – Режим доступу: https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2021/05/startegiya2027_13052021_bezlogo.pdf

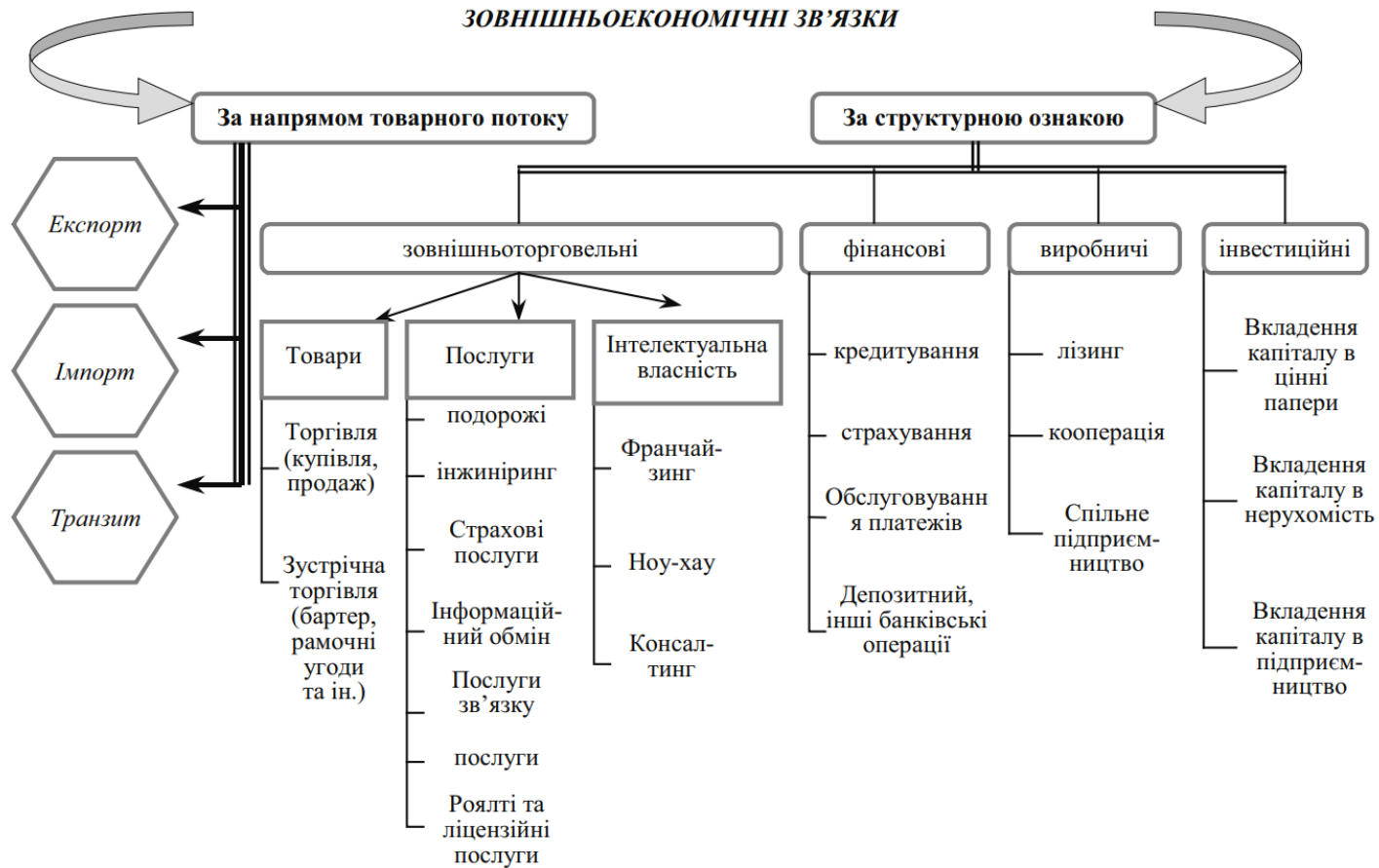
45. До питання про нову редакцію ДСРР2027, формулювання оперативних цілей та завдань. – Режим доступу: https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/analiz_zapyska_igs-zapyska-pro-czili-novoi%CC%88-dsrr-2027.pdf
46. Кабінет Міністрів України. Постанова від 5 серпня 2020 р. № 695. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 роки. – Режим доступу: https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2020/10/22/POSTANOVA_KMU_695_DSRR_2027.pdf
47. Уряд ухвалив проєкт бюджету на 2024 рік, законопроєкт зареєстрований у Раді. Стаття // Суспільне медіа. – Режим доступу: <https://suspilne.media/573193-urad-uhvaliv-proekt-budzetu-na-2024-rik-smigal/>
48. Корупція в Україні 2023: розуміння, сприйняття, поширеність. Звіт за результатами опитування населення та бізнесу. – Київ, 2023. – Режим доступу: <https://nazk.gov.ua/pdfjs/?file=/wp-content/uploads/Pages/c7/22/c722e505acf8b0ccdf3df97af336b94d1503b291ca12ea11ea7f1e9b661a61554735280.pdf>
49. Децентралізація в Україні. – Режим доступу: <https://decentralization.ua/en/news/17369>
50. "Пороблено в Україні". Чи працюють протекціонізм та ідеї на кшталт "кешбеку"? Відповідь дають відкриті дані. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2024/03/13/711115/>
51. WW+KN. Solidarity surcharge (Solidaritätszuschlag). – Режим доступу: <https://wwkn.de/en/solidarity-surcharge-solidaritaetszuschlag/>
52. Кабінет Міністрів України. Про затвердження державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-derzhavnoi-antikoruptsiinoi-prohramy-na-20232025-t40323>

- 53.EUACI. Реалізація державної антикорупційної програми України отримала рішучу підтримку. – Режим доступу: <https://euaci.eu/ua/news/realizacziya-derzhavnoji-antikorupczijnoji-programi-ukrajini-otrimala-rishuchu-pidtrimku>
- 54.Shemaev V., Onofriychuk A., Tolok P. Стан та пріоритети розвитку оборонно-промислового комплексу України в умовах дії воєнного стану // Journal of Scientific Papers Social Development & Security. – 2022. – Т. 12. – С. 46. DOI:10.33445/sds.2022.12.4.5. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/363804431_Stan_ta_prioriteti_rozvitku_oboronno-promislovogo_kompleksu_Ukraini_v_umovah_dii_voennogo_stanu

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура зовнішньоекономічних зв'язків

Джерело: [18, с. 9].

Порівняння заходів економічної політики на різних етапах відновлення після війни країн Західної Європи та Ізраїлю

Стратегії державного управління після воєнних конфліктів	Франція, Велика Британія	Німеччина	Ізраїль
Стратегія післявоєнної стабілізації економіки (перші роки післявоєнного розладу)	• в основі - концепції дирижизму та неостатизму • посилення ролі держави в економіці через націоналізацію, індикативне планування і програмування економіки, державної інвестиційної діяльності, прямої фінансової допомоги • налагодження активних імпорتنих зв'язків із США для здолання дефіциту навіть базових товарів	• субсидування та дотації для підприємств і населення, фінансовані допомогою США • іноземне та державне інвестування у стратегічні галузі • створення системи державних закупівель • регулювання нормативно-правового поля та створення рамкових умов розвитку підприємництва та конкуренції • захист приватної власності • жорстке регулювання цін та грошово-кредитної системи	• пряме державне адміністрування виробництва • централізоване інвестування з метою забезпечення базових потреб суспільства (сільське господарство) • фіксація та контроль цін та заробітних плат • спрямування фінансової допомоги від США, закордонної діаспори та німецьких репарацій в енергетику, видобування копалин та транспортний сектор
Стратегія екстенсивного економічного розвитку	(в умовах часткової стабілізації та значної доларизації економіки) • політика протекціонізму в зовнішній торгівлі • курс на забезпечення внутрішнього ринку продовольством та сировиною • тарифні заходи для подолання імпоротної залежності від США	(в умовах відсутності ресурсної та господарської бази) • точкове обмеження імпорту фіскальними та тарифними методами • обмеження іноземних інвестицій з метою захисту національного виробництва	(в умовах постійної воєнної загрози) • в основу лягла кейнсіанська модель стимулювання попиту для стабілізації економіки • розподіл коштів за допомогою субсидій, прямого державного інвестування та пільгових кредитів для розширення попиту

	• посилення внутрішнього оподаткування для іноземних виробників • укладення угод про прямі товарні поставки між європейськими країнами • повернення до сильних експортних позицій шляхом вивезення сировини до Німеччини для обробки та реекспорту • субсидування та кредитування експорту • девальвація валюти • значні обсяги інвестицій транспортної інфраструктури	• девальвація валюти внаслідок рестрикційної монетарної політики • пріоритизація державної фінансової підтримки • високий рівень інвестицій у галузі транспорту • інтенсифікація торгівлі промисловою продукцією та продовольством з країнами-постачальниками військової продукції	• комбінування адміністративних та ринкових методів регулювання економіки • курс на модернізацію та підвищення продуктивності видобувних, сільськогосподарських і трудомістких підприємств • збільшення військових витрат на продукцію національної економіки
Стратегія «економічно го стрибка»	• лібералізація зовнішньоторговельної політики (зниження митно-тарифних бар'єрів, укладання торговельних угод, підписання договорів про спеціальні торговельні режими) • колосальна фінансова підтримка та іноземні інвестиції обробної промисловості та технологічних підприємств	• лібералізація зовнішньоторговельної політики (зниження митно-тарифних бар'єрів, укладання торговельних угод, підписання договорів про спеціальні торговельні режими) • колосальна фінансова підтримка та іноземні інвестиції обробної промисловості та технологічних підприємств	• перехід до лібералізації економіки та непрямих методів державного регулювання • приватизація та обмеження монополії • створення сприятливого інституційного середовища економічної діяльності та цільова підтримка високотехнологічних галузей економіки • створення венчурних фондів і програм співпраці промисловості з науковими інститутами • зменшення оборонних витрат

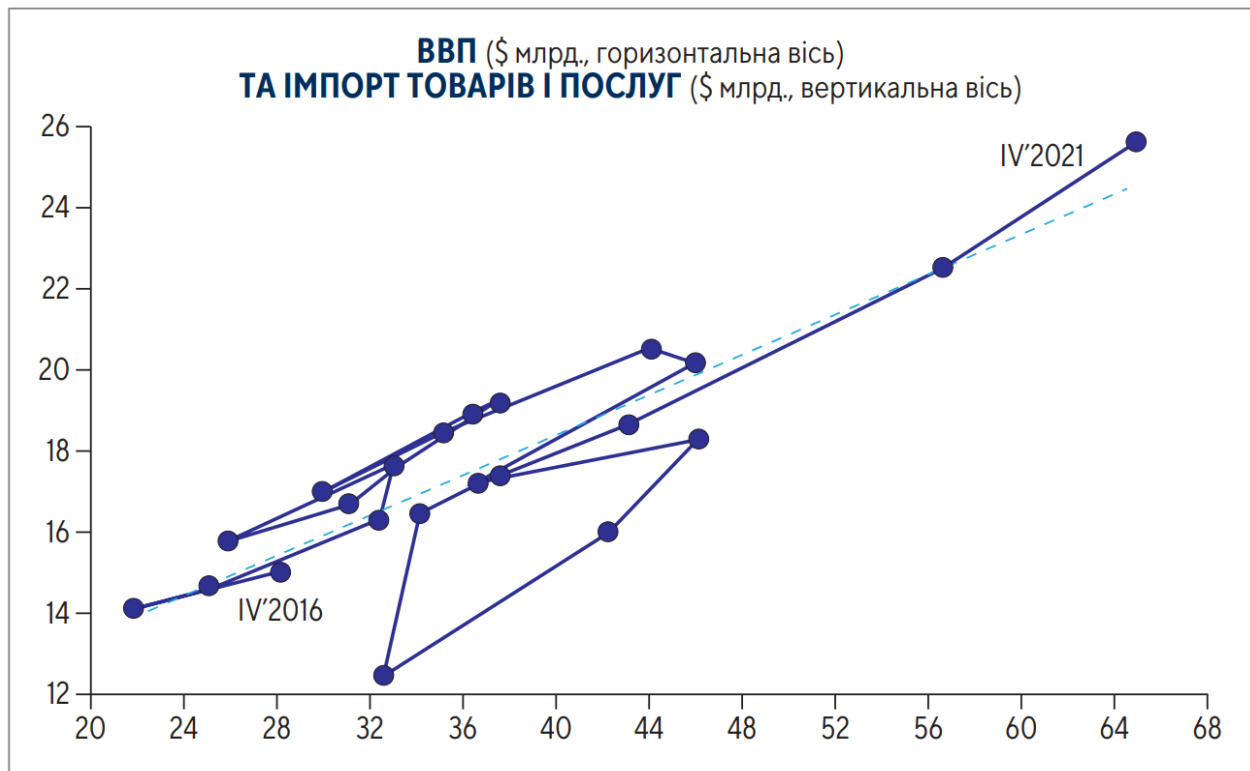
Джерело: складено автором на основі [1, с. 179 – 185, с. 200 - 210].

Показники сприяння торгівлі (TFI) ОЕСР

	Україна	Польща
А Доступність інформації	1,050	1,857
В Залучення торговельних партнерів	1,667	1,625
С Попередні рішення	1,000	1,909
Д Процедури оскарження	1,625	1,455
Е Комісії та платежі	1,583	2,000
Ф Формальності – документи	0,778	1,875
Г Формальності – автоматизація	0,667	1,538
Н Формальності – процедури	0,800	1,852
І Внутрішня співпраця прикордонної служби	0,500	1,364
Ж Зовнішня співпраця прикордонної служби	0,636	2,000
К Врядування та неупередженість	0,636	2,000

Джерело: [3, с. 153].

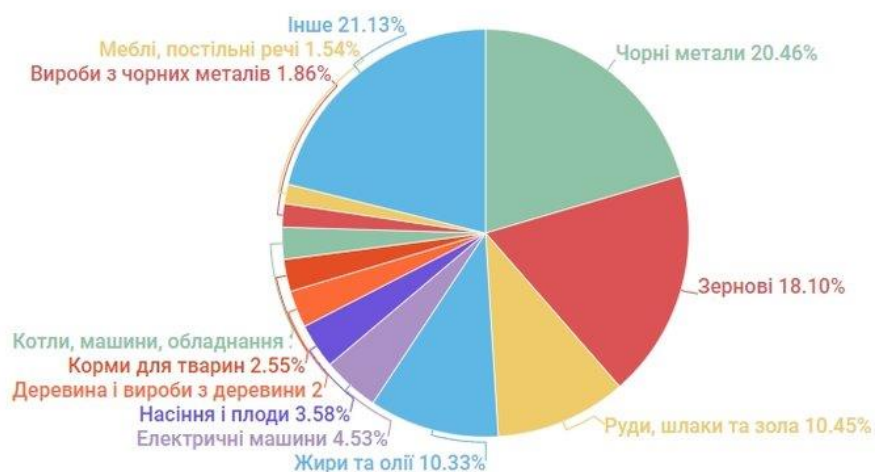
Залежність імпорту товарів і послуг до динаміки ВВП в Україні

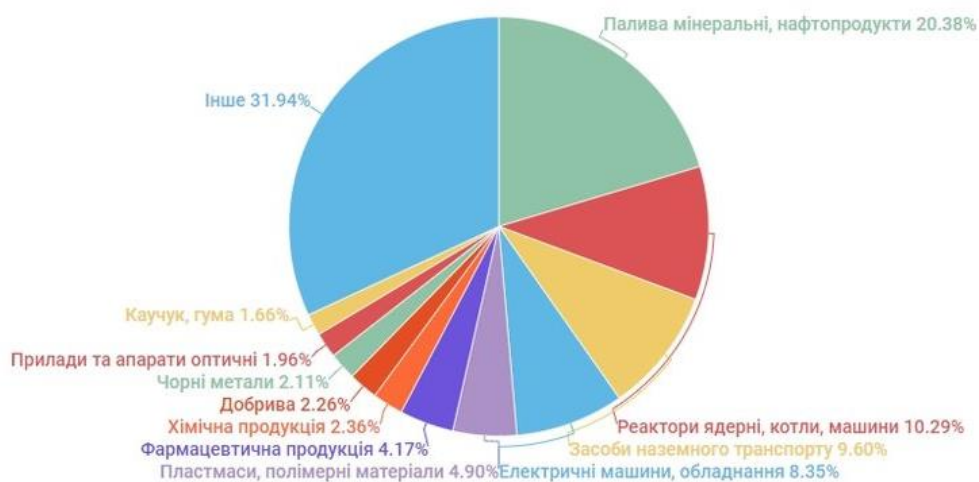
Джерело: [2, с. 47].

Товарна структура експорту й імпорту України в 2021 році

Структура експорту України в 2021 році

Структура імпорту в Україну в 2021 році

Джерело: [10].

Залежність імпорту товарів і послуг до динаміки ВВП в Україні

Рік	Експорт товарів і послуг, млн. дол. США	Темп зростання, %		Темп приросту, %		Імпорт товарів і послуг, млн. дол. США	Темп зростання, %		Темп приросту, %		Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	Темп зростання, %		Темп приросту, %	
		базисний	ланцюговий	базисний	ланцюговий		базисний	ланцюговий	базисний	ланцюговий		базисний	ланцюговий	базисний	ланцюговий
2010	65,626	-	100.00	-	-	69,608	-	-	100	-	692	-	-	100	-
2011	83,652	127.47	127.47	27.47	27.47	93,797	134.75	134.75	34.75	34.75	192	27.75	27.75	-72.25	-72.25
2012	86,516	131.83	103.42	31.83	3.42	100,862	144.90	107.53	44.90	7.53	980	141.62	510.42	41.62	410.42
2013	81,719	124.52	94.46	24.52	-5.54	97,353	139.86	96.52	39.86	-3.48	430	62.14	43.88	-37.86	-56.12
2014	65,436	99.71	80.07	-0.29	-19.93	70,042	100.62	71.95	0.62	-28.05	548	79.19	127.44	-20.81	27.44
2015	47,862	72.93	73.14	-27.07	-26.86	50,224	72.15	71.71	-27.85	-28.29	38	5.49	6.93	-94.51	-93.07
2016	46,008	70.11	96.13	-29.89	-3.87	52,461	75.37	104.45	-24.63	4.45	173	25.00	455.26	-75.00	355.26
2017	53,944	82.20	117.25	-17.80	17.25	62,688	90.06	119.49	-9.94	19.49	234	33.82	135.26	-66.18	35.26
2018	59,177	90.17	109.70	-9.83	9.70	70,555	101.36	112.55	1.36	12.55	116	16.76	49.57	-83.24	-50.43
2019	63,556	96.85	107.40	-3.15	7.40	76,067	109.28	107.81	9.28	7.81	621	89.74	535.34	-10.26	435.34
2020	60,707	92.50	95.52	-7.50	-4.48	63,085	90.63	82.93	-9.37	-17.07	362	52.31	58.29	-47.69	-41.71
2021	81,504	124.19	134.26	24.19	34.26	84,175	120.93	133.43	20.93	33.43	436	63.01	120.44	-36.99	20.44

Джерело: складено автором на основі [7].

Розподіл експорту-імпорту товарів за видами їх транспортування у 2020-2021 роках

Назва товару	Експорт			Імпорт		
	2021			2021		
	млн.дол. США	2021 у % до 2020	у % до загального обсягу	млн.дол. США	2021 у % до 2020	у % до загального обсягу
Усього	68072.3	138.4	100.0	72843.1	134.1	100.0
у тому числі						
морське судно	36914.4	139.9	54.2	4065.0	144.3	5.6
контейнер на морському судні	4758.2	122.3	7.0	9498.0	124.1	13.0
залізничний вагон на морському судні	99.8	89.3	0.1	47.1	156.3	0.1
вантажний автомобіль на морському судні	698.1	130.2	1.0	1165.0	195.0	1.6
залізничний вагон	7717.9	169.8	11.3	9889.5	165.6	13.6
контейнер на залізничному вагоні	545.0	286.0	0.8	601.2	226.6	0.8
вантажний автомобіль	15187.1	128.4	22.3	32952.7	123.0	45.2
контейнер на вантажному автомобілі	177.1	101.6	0.3	331.0	130.5	0.5
повітряне судно	1357.0	144.2	2.0	3346.7	131.5	4.6
трубопровідний транспорт	47.0	193.2	0.1	1485.0	132.8	2.0
лінії електропередачі	256.9	91.5	0.4	87.2	66.3	0.1
транспортний засіб, що переміщується своїм ходом (товар)	1.7	95.9	0.0	126.2	139.0	0.2

Джерело: Державна служба статистики України, 2023 [5].

Динаміка експорту за областями України за період 2021-2022рр, тис. дол. США

Регіони України	2021	2022	2023	Темп росту (2023/2022), %	Темп росту (2022/2021), %
Вінницька	1309318,9	1600458,1	1698895,2	6,15	22,24
Волинська	832547,2	1065676,8	823803,3	-22,70	28,00
Дніпропетровська	12163791,9	6250833,1	4696504,3	-24,87	-48,61
Донецька	7037552,7	284183,4	199439,1	-29,82	-95,96
Житомирська	771525,7	718098,4	531143,3	-26,03	-6,92
Закарпатська	1684845,9	1970395,6	1359226,7	-31,02	16,95
Запорізька	4740997,0	2808659,0	1456741,3	-48,13	-40,76
Івано–Франківська	1165242,9	684521,4	616155,8	-9,99	-41,26
Київська	2550544,2	2095732,2	1837546,8	-12,32	-17,83
Кіровоградська	1021478,6	873195,7	810194,5	-7,22	-14,52
Луганська	167895,9	8704,4	368,1	-95,77	-94,82
Львівська	2932483,9	3024849,5	2552475,6	-15,62	3,15
Миколаївська	3457061,5	1642889,1	1000675,8	-39,09	-52,48
Одеська	1697773,0	2400107,2	1797627,2	-25,10	41,37
Полтавська	3189526,7	1867032,3	1433239,9	-23,23	-41,46
Рівненська	703946,6	744171,7	594570,7	-20,10	5,71
Сумська	1060854,0	723665,8	701728,4	-3,03	-31,78
Тернопільська	678878,0	780415,8	686817,4	-11,99	14,96
Харківська	1801286,0	879683,0	778032,0	-11,56	-51,16
Херсонська	412773,0	56990,5	21563,7	-62,16	-86,19
Хмельницька	918137,8	780197,1	777887,8	-0,30	-15,02
Черкаська	884081,5	1293904,7	1221194,6	-5,62	46,36
Чернівецька	207308,8	286552,6	193684,3	-32,41	38,22

Джерело: [9]

Динаміка імпорту за областями України за період 2021-2022рр, тис. дол. США

Україна	2021	2022	2023	Темп росту (2023/2022), %	Темп росту (2022/2021), %
Вінницька	699069,1	622797,4	899651,4	44,45	-10,91
Волинська	1814372,2	2034204,5	2577859,9	26,73	12,12
Дніпропетровська	5872329,9	3951611,1	4406682,5	11,52	-32,71
Донецька	1892062,6	139074,5	60072,2	-56,81	-92,65
Житомирська	689129,7	1206028,9	1427406,9	18,36	75,01
Закарпатська	1696864,0	1645411,8	1391094,9	-15,46	-3,03
Запорізька	2046728,0	1195427,4	829900,3	-30,58	-41,59
Івано-Франківська	995715,0	597967,8	555243,1	-7,14	-39,95
Київська	5593420,1	3621107,6	4561626,6	25,97	-35,26
Кіровоградська	292310,3	249495,9	258219,7	3,50	-14,65
Луганська	264150,1	12309,6	2145,4	-82,57	-95,34
Львівська	4755331,2	5387542,9	5784952,0	7,38	13,29
Миколаївська	1194023,0	733533,1	544318,0	-25,80	-38,57
Одеська	2311066,0	2132470,5	2351148,0	10,25	-7,73
Полтавська	1879788,2	1201463,6	921240,5	-23,32	-36,09
Рівненська	576973,2	550888,4	737530,6	33,88	-4,52
Сумська	857386,9	582527,6	548986,5	-5,76	-32,06
Тернопільська	530318,9	518880,4	666396,3	28,43	-2,16
Харківська	2401288,9	1252880,9	1544344,6	23,26	-47,82
Херсонська	267136,5	36828,3	19872,3	-46,04	-86,21
Хмельницька	628633,1	707518,6	660233,8	-6,68	12,55
Черкаська	1053856,8	606978,6	659029,2	8,58	-42,40
Чернівецька	194529,3	486284,2	505166,1	3,88	149,98
Чернігівська	483515,1	300404,2	279308,5	-7,02	-37,87
м.Київ	31038987,9	22003545,5	27981013,2	27,17	-29,11

Джерело: [9]